

LITERATURA

- Charta Organizace spojených národů a Statut mezinárodního soudního dvora.* Informační ústředí OSN v Praze 1973.
- KOVÁŘ, Jindřich: *Asie dynamický kontinent. Hlavní faktory a ohniska růstu.* Karolinum 1999.
- LEPGOLD, Joseph – WEISS, Thomas G. (eds.): *Collective Conflict Management and Changing World Politics.* State University of New York Press 1998.
- MEARSHEIMER, John: *The False Promise of International Institutions.* In: *International Security* 19, 3, 1994, s. 5–49.
- Naše globální sousedství.* Zpráva komise pro globální řízení. Rada pro mezinárodní vztahy 1995.
- PEČENKA, M. – LUŇÁK, P. a kolektiv: *Encyklopedie moderní historie.* Libri 1995.
- SNYDER, Craig A. (ed.): *Contemporary Security and Strategy.* Routledge 1999.
- WALLENSTEEN, Peter: *Understanding Conflict Resolution. War, Peace and the Global System.* Sage Publications, London 2002.

5. Organizace spojených národů a udržení mezinárodní bezpečnosti

Idea Organizace spojených národů navázala na Společnost národů, která vznikla po První světové válce. Zakládající listina Organizace spojených národů, Charta OSN, byla zakládajícími členy podepsána v červnu 1945. Hlavní myšlenkou vytvoření Organizace spojených národů bylo vyvarovat se podobných krveprolití, které představovaly První a Druhá světová válka, vytvořit celosvětovou organizaci, která by zajistila mírové vztahy mezi státy a přinesla do mezinárodního systému tolik žádanou stabilitu.

Bezprostředně po vzniku OSN však byla její práce zbržděna, v některých oblastech dokonce zablokována – ve druhé polovině 40. let se „rozpoutala“ tzv. studená válka, kdy se z bývalých spojenců protihitlerovské koalice stali nepřátelé na život a na smrt. V řadě orgánů OSN, nejsilněji v Radě bezpečnosti (RB), došlo na základě ideologických, mocenských a zájmových rozdílů k zablokování jejich fungování. Práce OSN se tak v období studené války soustředila spíše než na otázku udržení a zajištění bezpečnosti na úrovni mezinárodního systému na řešení lokálních krizí a konfliktů a na nevojenská témata, jako je podpora rozvoje, vzdělanosti, zdraví, snižování zadluženosti atd. Nový impuls do práce OSN přineslo zvýšení počtu členů Organizace na počátku 60. let minulého století, kdy proběhla, především v Africe, masová dekolonizace.

Konec bipolární konfrontace na přelomu 80. a 90. let 20. století pak opět otevřel dveře pro obnovu a rozvoj spolupráce uvnitř Organizace. Události 90. let navíc OSN a její členy nutily, aby navazovali nové formy spolupráce a častěji využívali multilaterálních nástrojů – na počátku 90. let vypukla v mnoha částech světa řada mezistátních a vnitrostátních konfliktů, jejichž eskalace byla umocněna dlouholetým zadržováním v období konfliktu Východ-Západ. OSN a její členové museli začít hledat odpovědi na tyto výzvy.

V dalším textu se zaměříme, jak napovídá i název kapitoly, na bezpečnostní aspekty v práci Organizace spojených národů (více obecných

informací o OSN např. *Fakta a čísla OSN, Naše globální sousedství* či Waisová 2002).

5.1 Hlavní orgány OSN a jejich podíl na udržení bezpečnosti

Institucionální struktura OSN, která je stanovena v Chartě OSN, je rozdělena na systém tzv. hlavních orgánů, pomocných orgánů, zvláštních organizací a agentur. Hlavními orgány jsou Valné shromáždění, Rada bezpečnosti, Sekretariát v čele s generálním tajemníkem, Ekonomická a sociální rada, Poručenská rada a Mezinárodní soudní dvůr. O OSN se dnes hovoří jako o „rodině“ OSN – OSN tvoří rozvětvená struktura spolupracujících a propojených orgánů, výborů, režimů, programů atd. Zde se zmíníme o čtyřech hlavních orgánech – Valném shromáždění, Radě bezpečnosti, Sekretariátu resp. generálním tajemníkovi a Mezinárodním soudním dvorem – majících nejvýraznější postavení v bezpečnostní agendě OSN.

5.1.1 Rada bezpečnosti a její role v bezpečnostní agendě OSN

Podle Charty OSN odpovídá RB za udržení světového míru a mezinárodní bezpečnosti a zabývá se konflikty a situacemi, které podle členů OSN mohou vést k mezinárodnímu napětí. Rada bezpečnosti určuje, zda došlo k ohrožení míru, porušení míru či aktu agrese.

Rada bezpečnosti má od roku 1965 patnáct členů (do roku 1965 jedenáct), z nichž pět má statut tzv. stálých členů RB. Historické okolnosti vzniku OSN vedly k tomu, že jako stálí členové RB jsou v Chartě OSN určeny Spojené státy americké, Velká Británie, Čína (do počátku 70. let minulého století Čínská republika na Tchajwanu, dnes kontinentální Čína, resp. Čínská lidová republika), Ruská federace (do roku 1991 Sovětský svaz) a Francie. Nestálí členové jsou voleni Valným shromážděním podle regionálního klíče, a to na dvouleté období.

Zvláštností stálého členství v RB je možnost vetovat neprocedurální rozhodnutí Rady. Při hlasování o otázkách, které se týkají udržení světového míru a porušení mezinárodní bezpečnosti, musí RB dosáhnout většiny devíti hlasů, přičemž žádný ze stálých členů nesmí použít práva veta. Jeden ze stálých členů se může zdržet hlasování. To byl případ hlasování o vyslání vojenských jednotek na Korejský poloost-

rov v roce 1950. Vyslání jednotek podle kapitoly VII Charty OSN „prošlo“ jen proto, že sovětský zástupce se na protest nezúčastnil jednání Rady a Čínu zastupoval představitel Tchajwanu. Možnost zdržet se hlasování umožňuje RB navzdory rozdílným názorům dosáhnout rozhodnutí (Waisová 2002).

Rada bezpečnosti může požádat konfliktní strany, aby svůj spor řešily pokojným způsobem (vyjednávání, šetření, zprostředkování, smírčí či soudní řízení) (článek 33, odst. 2 Charty OSN). RB sama může vést šetření sporů, které ohrožují mezinárodní bezpečnost (čl. 34), může doporučit vhodné řízení nebo způsob postupu při řešení sporu (čl. 36).

Pro práci Rady bezpečnosti jsou klíčovými kapitolami Charty OSN kapitola VI a kapitola VII. Kapitola VI pojednává o pokojném řešení sporů, kapitola VII o akcích při ohrožení míru, porušení míru a činech útočných. Mise podle kapitoly VI se podílejí na prevenci konfliktů a na poválečné rekonstrukci oblastí (výstavba lokální infrastruktury, monitorování voleb, repatriace uprchlíků atd.)

O uvalení opatření či vyslání mise podle kapitoly VII může rozhodnout RB. Opatření a mise podle této kapitoly mají donucovací charakter (*enforcement*). Mezi tato opatření řadíme např. přerušování diplomatických styků, přerušování hospodářských a obchodních styků, uvalení blokády či sankcí a konečně vyslání ozbrojených jednotek k vynucení míru, nebyla-li předchozí donucovací opatření účinná.

Rada bezpečnosti může v souladu s kapitolou VII zřídit mezinárodní trestní tribunál za účelem stíhání osob obviněných z porušení mezinárodního humanitárního práva (např. Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii, Mezinárodní tribunál pro Rwandu).

5.1.2 Generální tajemník OSN

Generální tajemník OSN, stojící v čele Sekretariátu, je nejvyšším správním úředníkem v hierarchii OSN. Generální tajemník vykonává všechny úkoly, které mu svěří RB, Valné shromáždění, Poručenská rada (již není aktivní) a ECOSOC (Hospodářská a sociální rada) (čl. 98). Charta OSN uděluje generálnímu tajemníkovi v článku 99 mimořádné pravomoci – generální tajemník může upozornit RB na každou skutečnost, která podle jeho názoru ohrožuje mezinárodní mír a bezpečnost. Generální tajemník řídí mezinárodní mírové operace (zřízené RB). Generální tajemník je osobou, která v mezinárodní politice požívá mi-

možná vážnosti a osobní prestiže. Díky tomu může generální tajemník vystupovat i mimo rámec OSN a podílet se na urovnávání a řešení sporů – generální tajemník může působit jako mediátor či poskytovatel tzv. dobrých služeb.

5.1.3 Valné shromáždění OSN

Valné shromáždění se skládá ze zástupců všech členských států OSN. Každý stát bez ohledu na svou velikost či počet obyvatel nebo ekonomickou úroveň disponuje ve Valném shromáždění jedním hlasem. Valné shromáždění se podílí na bezpečnostní agendě OSN především v součinnosti s RB. Valné shromáždění může činit doporučení v jakémkoliv sporu, který neprojednává RB (čl. 12, odst. 1). Valné shromáždění projednává obecné zásady součinnosti při udržování mezinárodního míru a bezpečnosti, např. otázky týkající se odzbrojení či úpravy zbrojení (srovnej kapitola 6). Valné shromáždění je fórem, kde mohou jednotlivé členské státy předkládat návrhy, vyjadřovat své názory či vést diplomatická jednání. Reprezentativní zastoupení ve Valném shromáždění umožňuje dosáhnout všeobecně přijatelného konsenzu mezi členy při řešení sporných otázek.

Většina otázek, které projednává Valné shromáždění, spadá do agendy šesti hlavních výborů. Otázky bezpečnosti spadají do agendy prvního výboru (výbor pro odzbrojení a mezinárodní bezpečnost), okrajově třetího (sociální, humanitární a kulturní výbor), čtvrtého výboru (výbor pro politické otázky a dekolonizaci) a výboru právního (formálně šestý, ale není tak označován). Valné shromáždění může přijímat mírové deklarace, deklarace na podporu mírového řešení sporů a mezinárodní spolupráce.

Valné shromáždění se několikrát pokusilo rozšířit své pravomoci v období studené války, kdy byla zablokována práce RB, a to schválením rezolucí, které např. umožňovaly vyslání ozbrojených sil. RB tyto snahy Valného shromáždění potlačila a zcela odmítla.

5.1.4 Mezinárodní soudní dvůr

Posledním z hlavních orgánů OSN, který se výrazně podílí na naplňování bezpečnostní agendy Organizace, je Mezinárodní soudní dvůr. Existence a práce Mezinárodního soudního dvora vychází ze Statutu, který je součástí Charty OSN. Soudní dvůr je přístupný všem signatá-

řům jeho statutu, mezi které v současné době patří všechny členské státy OSN. Mezinárodní soudní dvůr je soudním orgánem OSN, který řeší spory mezi členskými státy (spory o území, vymezení hranic, ekonomická či tranzitní práva) a vydává právní posudky ke konkrétním otázkám (na žádost RB či Valného shromáždění). Mezinárodní soudní dvůr se podílí na rozvoji a kodifikaci mezinárodního práva.

Jak jsme již zmínili, mezi hlavní orgány, které se podílejí na utváření a naplňování bezpečnostní agendy OSN, patří Rada bezpečnosti, Sekretariát resp. generální tajemník, Valné shromáždění a Mezinárodní soudní dvůr. Na tomto místě ale chceme připomenout kapitolu 2 o rozšiřování konceptu bezpečnosti. Právě Vysoký komisař OSN pro uprchlíky a Rozvojový program OSN se podílejí na vytváření konceptu lidské bezpečnosti. Řada orgánů a agentur OSN formuje strategie pro ekonomickou, sociální i environmentální bezpečnost. Připomeňme zde jen mezinárodní úpravu pro ochranu životního prostředí, program udržitelného rozvoje či ochranu lidských práv, práv menšin atd. Vycházíme-li z širšího pojetí bezpečnosti, pak můžeme říci, že celý systém OSN je zaměřen na udržování mezinárodní bezpečnosti, a to v nejrůznějších tematických oblastech (srovnej např. *Fakta a čísla OSN*).

5.2 Kolektivní management konfliktů

Jedním z principů fungování Organizace spojených národů je princip kolektivní bezpečnosti. Na základě tohoto principu se postupně vytvořil tzv. kolektivní management konfliktů (KMK). KMK představuje skupinovou kooperativní akci založenou na principech kapitol VI a VII Charty OSN, která je flexibilním a širším typem kolektivní bezpečnosti (Lepgold – Weiss 1998, 5). Zatímco kolektivní bezpečnost je založena na konkrétních procedurách kolektivní identifikace agresora a jeho potrestání, KMK zahrnuje různé multilaterální přístupy k udržení či obnovení pořádku a míru. Podstatou KMK je koordinovaná akce na základě široce definovaných skupinových standardů nebo norem, které jsou charakterizovány jako elementy mezinárodního společenství.

V rámci KMK státy koordinují své chování s ostatními státy a jejich chování se řídí všeobecně akceptovanými normami. Rozhodovacím kritériem pro jednání států je uznání skupinových zájmů. Cílem čin-

nosti států je prospěch mezinárodního společenství. KMK přichází v úvahu v okamžiku ohrožení míru a stability státu a všech ostatních aktérů.

V rámci kolektivního managementu konfliktů se v Organizaci spojených národů rozvinulo konkrétní spektrum operací – preventivní rozmístění, peacekeeping, selektivní vynucení a vynucení (*enforcement*).

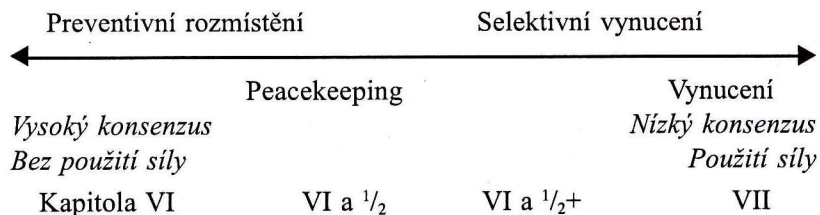
5.2.1 Preventivní rozmístění

Preventivní rozmístění zahrnuje vyslání pozorovatelů a jednotek do oblasti konfliktu před vypuknutím násilí. Ideou preventivního rozmístění je snaha zabránit konfliktu před jeho vypuknutím. Zásah ve válce, podíl na poválečné rekonstrukci zničené oblasti, repatriace uprchlíků jsou chápány jako materiálně nákladnější a přinášející civilnímu obyvatelstvu neúměrně větší utrpení. Součástí preventivního rozmístění je snaha odradit a odstranit potenciální protivníky od odzbrojeného střetnutí. Preventivní rozmístění jednotek a pozorovatelů je založeno na žádosti minimálně jedné ze stran potenciálního konfliktu.

Příkladem preventivního rozmístění může být mise OSN UNPREDEP, realizovaná v 90. letech v Makedonii. Na počátku 90. let, po vzniku Makedonie jako samostatného státu, požádala makedonská strana o vyslání preventivních jednotek OSN na své hranice se Srbskem, resp. Kosovem. Po válce mezi NATO a Jugoslávií v roce 1999 byly jednotky staženy a jejich činnost měly převzít jednotky KFOR.

Poté, co na konci 90. let vypukly na Kosovu boje a lidé začali utíkat do sousedních zemí, požádal makedonský prezident o umístění mezinárodních jednotek na hranici mezi Makedonií a Kosovem. Tyto jednotky (operace *Amber Fox*) měly dohlížet na dodržování klidu na hranicích, budování utečeneckých táborů atd. Na jaře 2003 byla mise NATO vystřídána misí EU *Allied Harmony*, které má stejný mandát.

Spektrum operací v rámci kolektivního managementu konfliktů

5.2.2 Peacekeeping

Komplikovaná práce RB, obtížnost nalezení konsenzu a politické podmínky bipolární konfrontace vedly k tomu, že se v rámci OSN vyvinul nový přístup KMK, který zahrnuje opatření k udržení míru a prevenci konfliktů – tzv. *peacekeeping*. Peacekeepingové operace (někdy nazývané modré přílby) se odchýlily od tradičních misí podle kapitoly VI Charty OSN. Dnes se v systému OSN hovoří o misích podle kapitoly VI a 1/2, které nemají základ v samotné Chartě a vycházejí z konsenzu členů OSN (především RB) o prospěšnosti kombinace opatření kapitoly VI a kapitoly VII Charty.

Peacekeepingové mise zásadně nemají donucovací charakter – jejich úkolem není přímé řešení konfliktu. Úkolem peacekeepingových sil je vytvořit mezi nepřáteli umělou hranici, dohlížet na stažení ozbrojených jednotek a odzbrojení. Peacekeepingové síly jsou tvořeny lehce vyzbrojenými jednotkami, které smějí použít zbraň zpravidla pouze na vlastní obranu. Peacekeeping je založen na konsenzu sporných stran. Je bezpodmínečně nutný souhlas té strany, na jejímž území budou jednotky umístěny.

Operace zahrnující opatření k udržení míru mají svůj původ v polovině 50. let 20. století. V době Suezské krize (1956) přijalo Valné shromáždění na návrh tehdejšího generálního tajemníka Daga Hammarskjölda rezoluci o vyslání mírových sil (UNEF – *United Nations Emergency Force*) do oblasti Suez. UNEF měly dohlížet na dodržování demarkační linie mezi Egyptem a Izraelem (Waisová 2002).

Roku 1964 v důsledku tragických událostí a neúspěchu mírových sil v Kongu došlo ke změně procedury schvalování vyslání peacekeepingových misí – přijetí rezoluce umožňující zřízení peacekeepingových sil podléhá rozhodnutí Rady bezpečnosti. Příkladem peacekeepingových misí je mise OSN na Kypru (UNFICYP, od roku 1964), mise OSN v Somálsku (UNOSOM II, od roku 1993), mise ve Rwandě (UNAMIR, od roku 1993) a mise OSN v Chorvatsku (UNPROFOR, od roku 1992).

Ve druhé polovině 90. let, po malém úspěchu peacekeepingových misí ve Rwandě, Bosně a Hercegovině, Mozambiku či Somálsku, se začalo na půdě OSN hovořit o možnosti zefektivnění misí a možnostech zajištění jejich úspěchu. Podle výroční zprávy OSN za rok 2001 jsou klíčovým faktorem pro úspěšný peacekeeping:

1. vůle zúčastněných stran k řešení konfliktu
2. realistický mandát podložený dobrou a akceptovanou strategií a
3. ochota a připravenost podporovat takový mandát politicky a také lidskými a materiálními zdroji.

Peacekeeping může být úspěšný jen tehdy, navazuje-li na něj proces poválečné resp. postkonfliktní rekonstrukce, která působí jako prevence vypuknutí dalšího konfliktu (Annan 2001, 17).

5.2.3 *Selektivní donucení*

Selektivní donucení (*selective enforcement*) je další formou operací KMK v rámci OSN. Selektivní donucení se formálně nachází mezi peacekeepingem a donucením podle kapitoly VII Charty; je označováno za mise podle kapitoly VI a 1/2+. Selektivní donucení je někdy označováno za konsenzuální peacekeeping či nekonsenzuální vynucení, a to podle okolností. Mise využívající selektivního donucení nejsou určeny k porážce agresora. Misemi selektivního donucení je například vyslání sil k zajištění humanitární pomoci, k zajištění demilitarizovaných zón a bezletových pásem, k dopadení mezinárodně hledaných válečných zločinců, k podpoře demokratických procesů atd. (Lepgold – Weiss 1998, 135). Mise selektivního donucení nemusí nutně respektovat nestrannost ke všem stranám konfliktu, ale musí dodržovat nestranné vynučení uděleného mandátu.

5.2.4 *Donucení*

Posledním typem operací v rámci konfliktního managementu konfliktů je donucení (*enforcement*), které vychází z kapitoly VII Charty OSN. Donucení se zakládá na kolektivní akci, kdy je označen agresor a narušitel norem a cílem společenství států je zamezit jeho „alternativnímu“ chování. Pravděpodobně nejefektivnějším nástrojem v donucovacích misích jsou regionální uskupení, která znají regionální specifika (slabiny a silné stránky) trestanceho státu a současně nepůsobí jako vnější hegemon, který se snaží posílit svoji moc. Zapojení regionálních uskupení do bezpečnostní agendy OSN se zakládá na kapitole VIII (oblastní dohody) Charty OSN.

Mezi mise podle kapitoly VII patří například vyslání ozbrojených sil do Koreje na počátku 50. let, zásah mezinárodních sil proti Iráku

poté, co na počátku 90. let napadl Kuvajt, operace na Východním Timoru v roce 1999 a další.

Sankce – diskutovaný nástroj donucení. Sankce jsou jedním z nástrojů kapitoly VII Charty (článek 41), které může využít RB k dosažení konkrétního cíle. Cílem sankcí je přesvědčit konkrétní stát a jeho politické elity, aby upustily od určitého jednání. Typickými sankcemi jsou opatření k omezení obchodu a investic, zmrazení kont dané země, embargo na dovoz a vývoz některých (všech) komodit, přerušování leteckého spojení, přerušování diplomatických styků atd.

Podobně jako vysílání misí podle kapitoly VII, i uvalování sankcí bylo ovlivněno ovzduším v RB v období bipolární konfrontace. V 90. letech se sankce staly jedním z nejpoužívanějších donucovacích prostředků. Vzpomeňme jen na uvalení sankcí na Jugoslávii a Irák v roce 1991, na Libyi v roce 1992, na Angolu v roce 1993, na Haiti v roce 1994 a v roce 1999 na Afghánistán. Po zkušenostech s uvalením sankcí na Libyi, na Jugoslávii a Irák se sankce staly velmi diskutovaným tématem.

Uvalení sankcí má přímé a nepřímé důsledky, ale i důsledky kontraproduktivní. Tyto důsledky závisejí na formě uvalených sankcí. Jako příklad můžeme uvést uvalení embarga na vývoz ropy z Iráku. Embargo na vývoz a prodej ropy omezilo příjmy do iráckého státního rozpočtu. Omezení přísunu zdrojů vedlo v dlouhodobé perspektivě k úpadku vojenské schopnosti a zvýšení nákladů na udržení bojeschopnosti. Nepřímým důsledkem embarga na vývoz ropy je mobilizace lidských i materiálních zdrojů, která v krátkodobé perspektivě může vést k technologickému rozvoji (vynalézání substitutů). Uvalení sankcí navíc posiluje odpor sankcionovaného státu, který hledá podobně postižené aktéry a s nimi se snaží navázat spolupráci.

Na závěr zde uvedeme dva argumenty, které se stále častěji objevují v diskusích o smysluplnosti sankcí – negativní humanitární důsledky sankcí a dopad sankcí na třetí země. Při schválení uvalení sankcí je obvykle přijato doprovodné opatření o humanitární pomoci sankcionovanému státu. Humanitární pomoc je, jak ukázal případ Iráku v 90. letech, nedostatečná a minimálně účinná. Mezinárodní společenství se pokusilo zmírnit dopady ropného embarga uvaleného na Irák otevřením programu „Ropa za jídlo“, kdy Irák mohl pod dohledem OSN převést určité množství ropy, za něž získával léky a potraviny. Ekonomické sankce obecně jen velmi málo oslabí vládnoucí elity sankcionovaného státu, zato však výrazně zasáhnou civilní obyvatelstvo.

Druhým diskutovaným problémem uvalení sankcí je jejich dopad na třetí státy. Charta OSN (článek 50) výslovně zmiňuje zmírnění dopadu na třetí státy. Článek 50 však dosud nebyl aplikován. Při uvalení embarga na Jugoslávii byly ekonomicky postiženy (pokles zahraničního obchodu, dovoz dražších surovin atd.) jak Bulharsko, tak Rumunsko. Obě země jako „odškodné“ získaly statut kandidátských zemí EU pro druhou vlnu rozšíření Unie a byly zahrnuty do Asociačních a stabilizačních dohod EU pro jihovýchodní Evropu. Případ Bulharska i Rumunska je však spíše výjimečný.

5.2.5 Některé otázky spojené s kolektivním managementem konfliktů

Kolektivní management konfliktů zahrnuje celou škálu operací, jejichž mandát se pohybuje mezi kapitolou VI a kapitolou VII Charty. Od počátku 90. let již proběhla řada operací KMK. Ukazuje se však, že OSN, její institucionální struktura ani její členové nejsou vždy připraveni vést zmíněné operace a že se řada operací KMK potýkala s obrovskými problémy. Ty ve svém důsledku vedly ke ztrátám na životech jak na straně misi OSN, tak na straně civilního obyvatelstva a nepřispěly k řešení konfliktu ani k rekonstrukci oblastí postižených válkami. Jaká jsou sporná témata v oblasti KMK? Jaké jsou největší deficity v KMK? A jaké jsou možnosti k jejich odstranění?

Mezi nejdiskutovanější otázky spojené s KMK patří otázka zpochybnění suverenity státu a otázka legitimacy Rady bezpečnosti OSN. Princip suverenity je založen na zákazu intervence do vnitřní politiky kteréhokoliv státu. Většina operací KMK, které proběhly v posledním desetiletí, zasahovala ve vnitrostátních konfliktech, nikoli v konfliktech mezinárodních. Právě v těchto případech došlo ke zpochybnění suverenity státu nejčastěji. V 90. letech byl princip státní suverenity zpochybněn hned několikrát:

1. Rezolucí OSN číslo 688 z roku 1991, která požaduje, aby Irák zajistil mezinárodním humanitárním organizacím volný přístup na své území.
2. Rezolucí OSN číslo 794 z roku 1992, která zakládala právo intervence mezinárodních sil pod mandátem OSN v Somálsku s cílem zabránit humanitární tragédii a udržet stabilitu v regionu a ve světě

3. Při vojenském zásahu NATO na Kosovu. NATO zahájilo v roce 1999 bez mandátu OSN vojenský zásah proti Jugoslávii s cílem zastavit etnické čistky a ozbrojené střety na Kosovu.

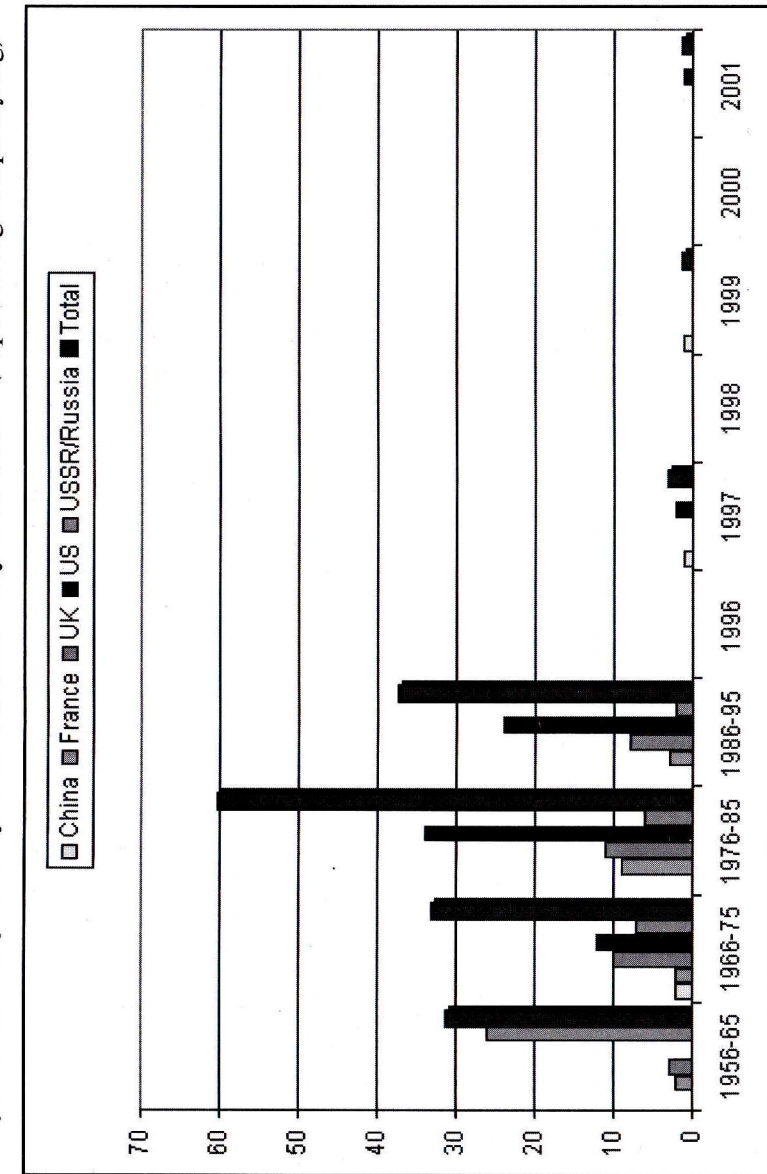
Rezoluce přijaté RB v 90. letech ukazují, že právo státní suverenity (článek 2, odst. 1 Charty) je oslabováno ve prospěch uznání univerzálních lidských práv (Braun – Topan 1998).

Pochybnosti se objevují i v souvislosti s legitimitou Rady bezpečnosti. Jak jsme již zmínili, Rada bezpečnosti je složena z 15 členů, z nichž má pět stálých členů právo veta. Rozhodování v Radě je tak omezeno na malou skupinu několika států, které mají ve srovnání s naprostou většinou ostatních členů OSN mimořádné pravomoci. Navíc institucionální struktura RB není vždy průhledná – v případě rozhodnutí o uvalení sankcí na některý ze států je v rámci RB vytvořen sankční výbor, (kde jsou zastoupeni všichni členové RB) který má dohlížet na dodržování sankcí. Pro sankční výbor platí princip konsenzu, a tak má prakticky každý člen RB možnost vetovat rozhodnutí výboru. Sankční výbory jednájí za zavřenými dveřmi, nejsou nikomu odpovědné a neexistuje možnost, jak monitorovat jejich činnost.

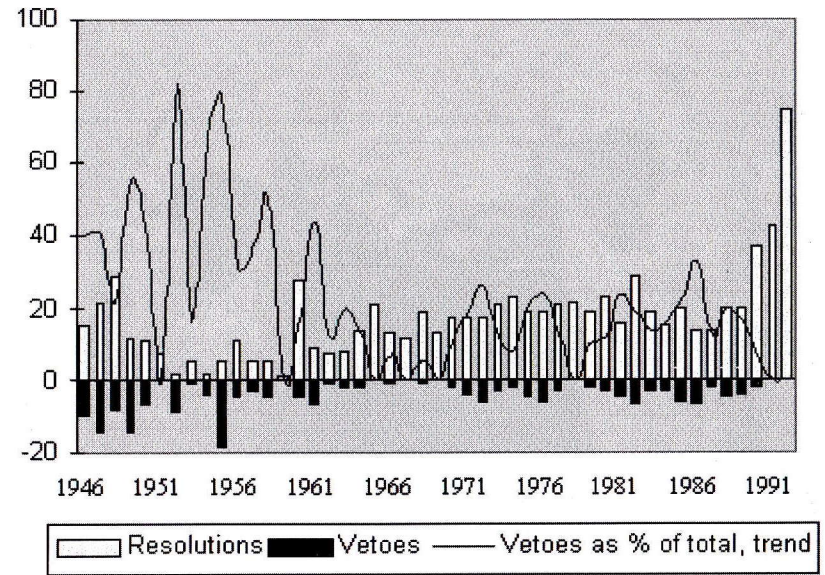
Kolektivní management konfliktů se potýká také s konkrétními deficity, které se týkají vedení jednotlivých operací. Jedním z obecných deficitů systému OSN je neexistence systému včasného varování, který by Organizaci upozornil na možné vypuknutí konfliktu. Postupně byla identifikována řada varovných signálů, které mohou upozornit na potenciál k eskalaci konfliktu (sociální dezintegrace společnosti, vzrůstající kriminalita, hladomory, zbrojení, porušování lidských práv atd.) Systém OSN však nedisponuje mechanismem ani orgánem, který by byl schopen vyhodnocovat konkrétní informace a upozornit RB. Určitou výjimkou je role generálního tajemníka, jehož činnost se blíží systému včasného varování. S ohledem na omezené kapacity jeho úřadu a celého Sekretariátu ovšem nemůže tyto deficity zcela odstranit.

Mezi další nedostatky, s nimiž se operace KMK potýkají, patří např.:

- nedostatečné vzdělání a informovanost jednotek OSN
- nedostatek finančních prostředků pro některé mise
- nedostatečný mandát neumožňující odzbrojení a demobilizaci bojujících stran
- nedostatečná spolupráce regionálních aktérů (států i organizací)

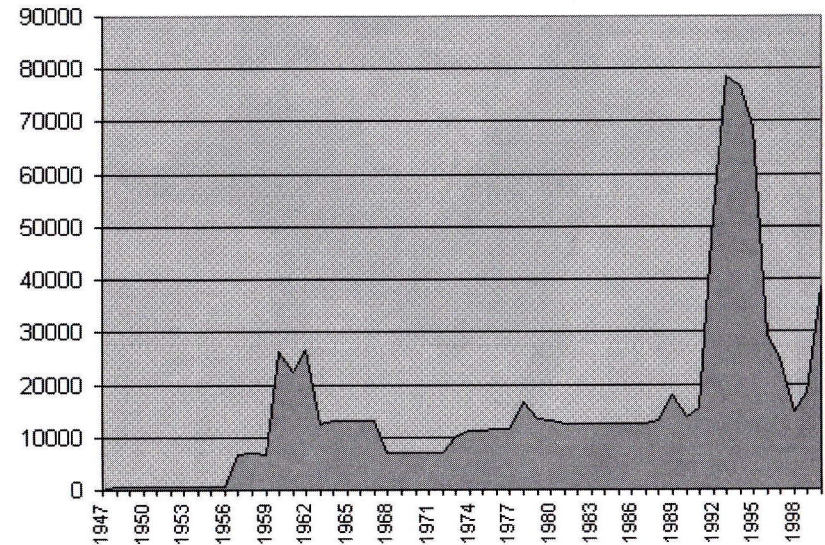

Schválené a vetované rezoluce v Radě bezpečnosti OSN mezi lety 1946–1991 (<http://www.globalpolicy.org>)

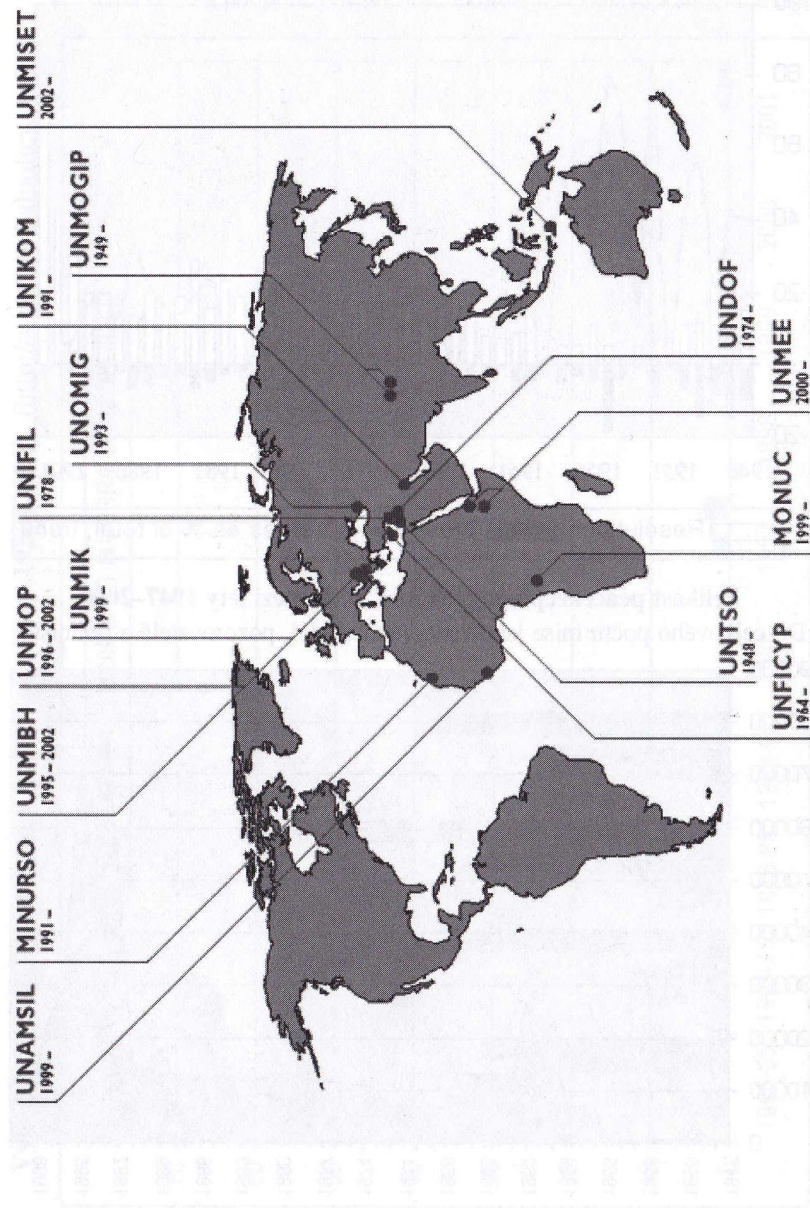
Velikost peacekeepingových misí OSN mezi lety 1947–2000

Do celkového počtu mise jsou započítáni vojáci, pozorovatelé a policisté.

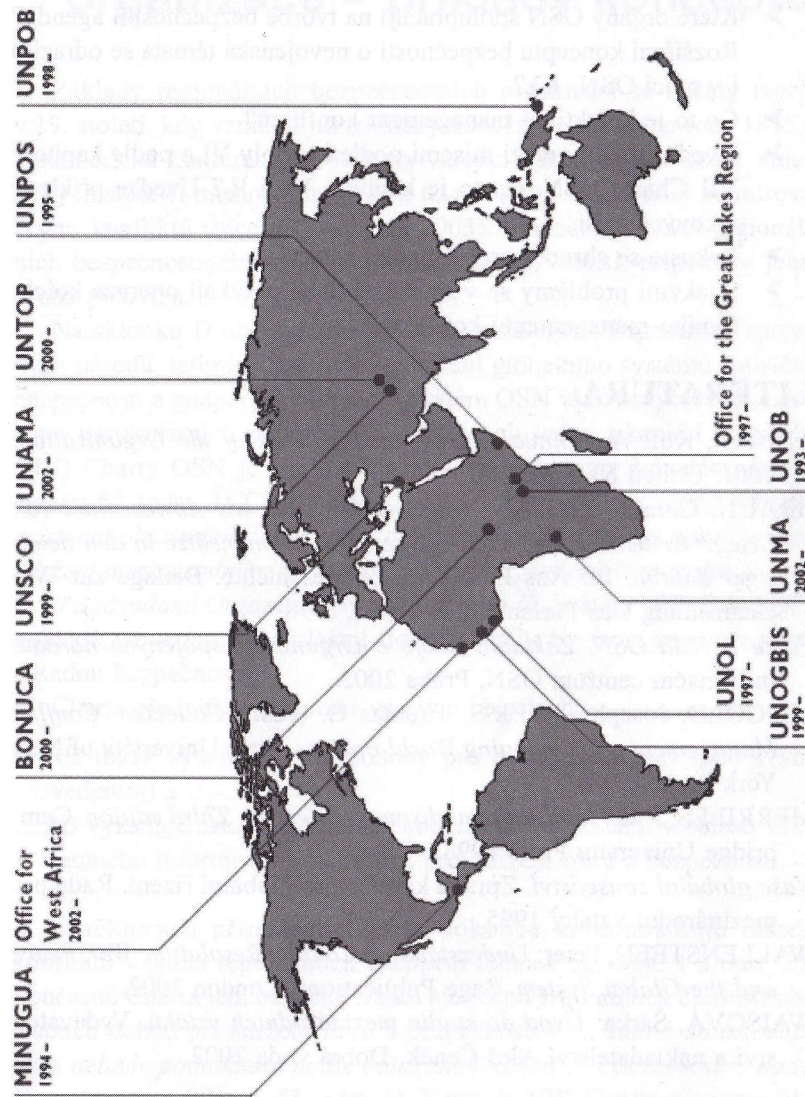
Peacekeepingové mise OSN (stav 2002)

<http://www.un.org/Depts/dpko/yir/english/page7.html#MINURSO>

Peacebuildingové mise OSN (stav 2002)

<http://www.un.org/Depts/dpko/yir/english/page8.html#MINURSO>

Otázky

- Jak byste charakterizovali bezpečnostní agendu OSN?
- Které orgány OSN spolupracují na tvorbě bezpečnostní agendy? Rozšíření konceptu bezpečnosti o nevojenská témata se odrazilo i v práci OSN. Jak?
- Co to je kolektivní management konfliktů?
- Uveďte rozdíly mezi misemi podle kapitoly VI a podle kapitoly VII Charty OSN. Co to je kapitola VI a 1/2? Uveďte příklady takových misí.
- Pokuste se shrnout problematiku sankcí.
- S jakými problémy se v současné době potýkají operace kolektivního managementu konfliktů?

LITERATURA

- ANNAN, Kofi A.: *Annual Report on the Work of the Organization. 2001.* United Nations 2001.
- BRAUN, Gerald – TOPAN, Angelina: *Frieden als Abwesenheit von Krieg? Kritischer Vergleich einiger Blauhelmeinsätze in den neunziger Jahren.* In: *Aus Politik und Zeitgeschichte. Beilage zur Wochenzeitung Das Parlament*, B 16–17/1998,
- Fakta a čísla OSN. Základní údaje o Organizace spojených národů.* Informační centrum OSN, Praha 2002.
- LEPGOLD, Joseph – WEISS, Thomas G. (eds.): *Collective Conflict Management and Changing World Politics.* State University of New York Press 1998.
- MERRILLS, J. G.: *International dispute settlement. Third edition.* Cambridge University Press 1998.
- Naše globální sousedství. Zpráva komise pro globální řízení. Rada pro mezinárodní vztahy* 1995.
- WALLENSTEEN, Peter: *Understanding Conflict Resolution. War, Peace and the Global System.* Sage Publications, London 2002.
- WAIŠOVÁ, Šárka: *Úvod do studia mezinárodních vztahů.* Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Dobruška 2002.

6. Regionální bezpečnostní organizace – příklady konceptů

Základy regionálních bezpečnostních organizací se začaly tvořit v 19. století, kdy vznikají již zmíněný koncert velmocí (po roce 1815), Panamerická konference (1889) vytvářející základy Organizace amerických států či mezinárodní právní tělesa, která se zaměřují na mírové řešení konfliktů (více viz Waisová 2003). Skutečný rozkvět regionálních bezpečnostních organizací přináší až 20. století, respektive jeho druhá polovina.

Na sklonku Druhé světové války byla založena Organizace spojených národů, jejímž cílem bylo vytvoření globálního systému zajištění bezpečnosti a podpory spolupráce. Systém OSN však nevyklučoval existenci partikulárních regionálních organizací; jedna z kapitol (kapitola VIII) Charty OSN je výslovně věnována oblastním dohodám. Podle článku 52 (odst. 1) Charty OSN *žádné ustanovení ... Charty nebrání existenci oblastních dohod nebo orgánů pro řešení otázek týkajících se udržení mezinárodního míru a bezpečnosti ... jejichž činnost lze sloučit s cíli a zásadami Organizace spojených národů.* Systém OSN dále předpokládá, že existují-li oblastní dohody, měly by úzce spolupracovat s Radou bezpečnosti.

Charta předvídá spolupráci ve dvou oblastech:

1. RB může využít oblastní dohody pro donucovací akci (pod svým vedením) a
2. RB vyžaduje úzkou spolupráci s oblastními dohodami v oblasti vzájemného informování o činnosti pro udržení míru a bezpečnosti.

V některých případech Charta dokonce upřednostňuje řešení konfliktů v rámci regionálních uskupení (článek 52, odst. 1 a odst. 2). Současně Charta jednoznačně stanovuje jednu z podmínek činnosti oblastních dohod při udržení míru a bezpečnosti – *... žádná donucovací akce nebude podniknuta podle oblastních dohod ... bez zmocnění Rady bezpečnosti ...* (článek 53, odst. 1). Kapitola VIII Charty tak vytvořila základní rámec pro tvorbu a fungování regionálních bezpečnostních uskupení.

Vznik regionálních bezpečnostních uskupení byl bezprostředně po ukončení Druhé světové války ovlivněn „vypuknutím“ nového konfliktu – bipolární konfrontace. Svět se ve druhé polovině 40. let rozdělil do dvou ideologických táborů, které determinovaly vznik a existenci regionálních bezpečnostních organizací. V první fázi bipolární konfrontace vzniká v západním bloku (euroatlantická oblast) podpisem Bruselského paktu (1948) Západní unie, která se vstupem západního Německa v roce 1955 transformuje na Západoevropskou unii. V roce 1949 vzniká na základě podpisu Washingtonské smlouvy Organizace severoatlantické smlouvy (NATO). V Pacifiku byla v roce 1951 vytvořena mezi Austrálií, Novým Zélandem a USA třístranná bezpečnostní smlouva ANZUS, která byla rozšířena v roce 1954 (na základě Manilské smlouvy) na Organizaci smlouvy jihovýchodní Asie (SEATO). Členy SEATO se vedle zakládajících členů ANZUS staly Velká Británie, Francie, Filipíny, Pákistán a Thajsko (Waisová 2003, 58–59). Institucionalizace bezpečnostních struktur v asijské oblasti byla završena v roce 1955 uzavřením Bagdádského paktu, který se později transformoval do Organizace ústřední smlouvy (CENTO) (srovnej Heartland-Rimland teorii Nicholase J. Spykmana – Romancov 2002, 429).

Východní blok se utvářel pod taktovkou Sovětského svazu a vznik jakýchkoliv institucionálních kooperačních struktur závisel na jeho zahraničně a bezpečnostně politických zájmech. V první fázi bipolární konfrontace byla vytvořena Organizace varšavského paktu (1955, v souvislosti se vstupem SRN do NATO).

Vznik oblastních bezpečnostních uskupení v mimoevropských regionech byl umožněn až na přelomu 50. a 60. let, kdy dekolonizační proces dosáhl svého vrcholu (výjimkou byla Organizace amerických států/OAS, která vznikla v roce 1948 na devátém zasedání Panamerické konference). V roce 1961 bylo založeno Hnutí nezúčastněných (viz výše).

Prostor pro regionální bezpečnostní uskupení byl omezen systémovým konfliktem mezi dvěma jadernými velmocemi. Pokrok v regionální bezpečnostní spolupráci umožnilo až oslabení systémové konfrontace ve druhé polovině 60. let. V euroatlantické oblasti se uvolnění projeвило posílením „spolupráce“ obou bloků, které našlo odraz v tzv. helsinském procesu. Helsinský proces vyvrcholil v roce 1975 podpisem závěrečného helsinského dokumentu, který založil Konferenci o bezpeč-

nosti a spolupráci v Evropě. V Asii vzniklo v roce 1967 Sdružení států jihovýchodní Asie (ASEAN), v roce 1963 vznikla v Africe Organizace africké jednoty (OAJ) a v roce 1975 Hospodářská společenství západoafrických států (ECOWAS). Primárním cílem zmíněných organizací, jejichž členové se inspirovali úspěchem evropských integračních procesů, byla na počátku jejich existence hospodářská spolupráce. Bezpečnostní dimenze se ve zmíněných regionálních uskupeních rozvinula až postupně, aby posílila po skončení studené války.

V následujícím textu se budeme věnovat vybraným regionálním bezpečnostním uskupením – NATO, KBSE/OBSE, OAS, ASEAN a ECOWAS – a pokusíme se ukázat, jak tato regionální uskupení chápou bezpečnost (úzké pojetí vojenské bezpečnosti či široké pojetí ve smyslu nevojenských sektorů) a ze kterého regionálního konceptu vycházejí (kapitola 4).

6.1 Organizace severoatlantické smlouvy

Organizace severoatlantické smlouvy (NATO) byla založena v roce 1949 a v současné době má 19 členů. NATO představuje transatlantické partnerství mezi evropskými státy, USA a Kanadou. NATO, které vzniklo jako ryzí produkt bipolární konfrontace, se soustředilo především na bezpečnostně-politickou spolupráci členů – rozvoj společné obrany (čl. 5 Washingtonské smlouvy – ozbrojený útok proti jedné nebo více členským zemím Aliance bude považován za útok proti všem členům), společné vojenské plánování a vojenská spolupráce v dalších tematických oblastech. Připomeňme zde výrok prvního generálního tajemníka Aliance, lorda Ismaye, podle něhož je cílem NATO „udržet Američany uvnitř, Rusy venku a Němce dole“. Struktura a fungování NATO je založeno na dosažení konsenzu mezi členy.

V období studené války bylo NATO vojenskou aliancí kolektivní obrany, která byla namířena proti případnému vnějšímu nepříteli. Podle vývoje vztahů s (potenciálním) nepřítelem se rozvíjela vojenská strategie Aliance. Strategie, kterou přijala Aliance při svém vzniku, předpokládala, že USA povedou první strategický úder a zabezpečí většinu operací na moři. Evropské státy měly tvořit hlavní jádro pozemního vojska (strategie štítu a meče). Původní strategie štítu a meče předpokládala stažení sil Aliance při útoku z východu až na území severní Afriky a postupné dobývání území západní Evropy zpět.

Tuto strategii jednoznačně odmítly evropské státy, takže byla v roce 1950 nahrazena strategií předsunuté obrany, tj. snahou vést boj na nejvýchodnější hranici Aliance. Jaderná strategie Aliance byla založena na americké strategii hromadné odvety, která předpokládala, že jakýkoliv útok (i konvenční) ze strany východního bloku povede k jaderné odpovědi. Postupné vyrovnávání jaderných arzenálů obou velmocí vedlo ke stavu vzájemně zajištěného zničení; strategie hromadné odvety byla nahrazena strategií pružné odpovědi, tj. v případě útoku by měla následovat přiměřená obrana.

Vedle vojenských hrozeb si členové Aliance byli vědomi i nebezpečí vycházejících z nevojenských sektorů. V roce 1956 byl z iniciativy generálního tajemníka vytvořen Výbor pro nevojenskou spolupráci. Členové tohoto výboru vypracovali zprávu o nevojenských ohroženích Aliance, resp. o tzv. politické diverzi vedené Sovětským svazem. Pod vlivem této zprávy měla být posílena politická spolupráce (konzultace v konkrétních případech, posilování koheze společenství) mezi členy Aliance.

Přelomem ve vývoji NATO bylo ukončení studené války. Rozpad východního bloku a rozpuštění SSSR „porazily“ dlouholetého nepřítele Aliance. Aliance musela reagovat na změny mezinárodního prostředí v 90. letech – nastává situace transformace strategie a cílů. Navzdory změnám mezinárodního prostředí i samotné Aliance zůstává klíčovým posláním NATO i nadále kolektivní obrana a hlavním tématem spolupráce je oblast vojenské bezpečnosti a společné obrany. Aliance si je vědoma nevojenských rizik a ohrožení, ta však ponechává dalším bezpečnostním strukturám, s nimiž spolupracuje (podle nové strategické koncepce z roku 1989 posílí Aliance spolupráci s OSN, OBSE, Západoevropskou unií a Evropskými společenstvími).

Aliance v 90. letech posílila mechanismy budování důvěry jak mezi členy NATO, tak mezi členy a nečleny: v roce 1991 vznikla Severoatlantická rada pro spolupráci (NACC, vzniká jako rámec pro dialog se zeměmi střední a východní Evropy), v roce 1994 bylo vytvořeno Partnerství pro mír (cílem je posílit stabilitu a spolupráci v obranných otázkách, jeho členy jsou i evropské neutrální státy), v roce 1997 nahradila Euroatlantická rada partnerství (EAPC) Severoatlantickou radu spolupráce. V druhé polovině 90. lety byly vytvořeny zvláštní konzultativní orgány NATO-Ruská federace, NATO-Ukrajina a Středomořský dialog.

Jedním z nejdiskutovanějších témat, s nímž se Aliance v předchozích letech potýkala, byl zásah NATO proti Jugoslávii v souvislosti s událostmi na Kosovu v roce 1999. Podle kapitoly VIII Charty OSN mohou oblastní dohody realizovat donucovací opatření jen na základě rezoluce OSN. NATO uskutečnilo letecké nálety proti Jugoslávii bez mandátu OSN a bez rozhodnutí RB.

6.2 Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě

Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE) je nástupcem Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE). Cílem Sovětského svazu bylo dosáhnout uznání politického a teritoriálního statutu quo, tak jak byl vytvořen po Druhé světové válce. Snaha SSSR vyvrcholila na počátku 70. let minulého století, kdy byla v Helsinkách zahájena jednání mezi zástupci obou bloků. Na závěr jednání, která probíhala mezi lety 1972–1975, byla podepsána Závěrečná akta. Závěrečná akta byla rozdělena do tří tematických okruhů; otázku bezpečnosti řešil okruh první o metodách předcházení ozbrojeným střetnutím mezi nepřátelskými stranami ve studené válce. Součástí Závěrečných akt byla dohoda o pravidelném setkávání zástupců obou stran. Tato dohoda se stala základem pro vytvoření KBSE.

Změna mezinárodního systému na počátku 90. let přinesla otázku oprávněnosti a důvodnosti existence KBSE. Během první poloviny 90. let probíhala mezi účastnickými státy KBSE řada jednání, která vyvrcholila dohodou o transformaci a institucionalizaci KBSE – v roce 1994 vzniká OBSE. V současné době má OBSE téměř šest desítek členů a je tak největší regionální bezpečnostní organizací na světě.

Základním přístupem OBSE je kooperativní a neexkluzivní (*comprehensive*) bezpečnost, která se zakládá na širokém pojetí bezpečnosti. Mezi aktivity OBSE patří široké spektrum otázek: kontrola zbrojení, preventivní diplomacie, tvorba opatření posilujících důvěru a bezpečnost, lidská práva, monitorování voleb, ekonomická a environmentální bezpečnost. Činnost OBSE je založena na předpokladu, že ochrana a dodržování lidských práv a základních svobod a ekonomická a environmentální spolupráce a rozvoj jsou důležitými podmínkami udržení bezpečnosti v regionu.

OBSE vychází z toho, že jednotlivé bezpečnostní aspekty se navzájem doplňují a jsou vzájemně závislé (nedělitelná bezpečnost). Předpoklad nedělitelnosti bezpečnosti zavazuje OBSE konat v průběhu každé fáze daného konfliktu – před vypuknutím jsou to nástroje preventivní diplomacie, nástroje mírového řešení sporů, vyjednávání, vyšetřovací mise, zpravodajské mise atd.; po vypuknutí konfliktu jsou to donucovací operace a peacekeepingové mise; po skončení konfliktu se OBSE zapojuje do poválečné rekonstrukce oblastí a tvorby občanské společnosti. OBSE klade důraz na lidskou dimenzi bezpečnosti, která se v posledních letech stává důležitým tématem uvnitř organizace.

Uznání kooperativního charakteru bezpečnosti se projevuje v důrazu OBSE na širokou členskou základnu a širokou spolupráci mezi členy založenou na uznání vzájemné rovnosti – nejistota a nebezpečí hrozící jednomu aktérovi (nebo také ze strany jednoho z aktérů) může ohrozit bezpečnost a blahobyt celého regionu. Institucionální struktura OBSE umožňuje řešení konfliktů mezi členy Organizace formou smíru – v roce 1992 byl ustaven Smírčí a rozhodčí soud se sídlem v Ženevě.

Organizační struktura OBSE odpovídá širšímu konceptu bezpečnosti – v rámci OBSE fungují jak orgány a mechanismy odpovídající vojenskopolitickému sektoru bezpečnosti, tak environmentálnímu, ekonomickému a sociálnímu sektoru. Mezi orgány a mechanismy, jejichž činnost je orientována na vojenskopolitickou bezpečnost patří:

- *Fórum pro bezpečnostní spolupráci*: Fórum, které funguje od roku 1992 na základě Helsinského dokumentu, poskytuje členům organizace prostor pro vyjednávání a konzultace v oblasti vojenské bezpečnosti – kontrola zbrojení, odzbrojení, výměna informací o obchodu se zbraněmi, společná vojenská cvičení, společné plánování obrany, opatření na posílení důvěry, snižování rizik konfliktů a implementace dohodnutých opatření.
- *Opatření na posílení důvěry a rozvoj bezpečnosti*: Systém opatření na posílení důvěry a pro rozvoj bezpečnosti je založen na režimu řady smluv mezi členskými státy OBSE (Závěrečná helsinská akta, Stockholmský dokument, Vídeňský dokument). Tento systém zahrnuje opatření pro výměnu a ověřování informací vztahujících se k ozbrojeným silám a vojenským aktivitám členských států – pozorovatelské mise a výměna pozorovatelů, síť přímé komunikace mezi státy, základní principy obchodu se zbraněmi.

- *Zásady chování v oblasti vojenskopolitických aspektů bezpečnosti*: Systém zásad chování v oblasti vojenskopolitických aspektů bezpečnosti, který byl vytvořen v roce 1994, vytváří základnu pro kooperativní koncept bezpečnosti OBSE. Zásady chování potvrzují solidární jednání mezi členy Organizace při porušení norem a závazků OBSE.
- *Regionální dohody o kontrole zbrojení*: Regionální dohody o kontrole zbrojení vycházejí z Daytonské mírové smlouvy a jsou zaměřeny na odzbrojení a kontrolu zbrojení na území Bosny a Hercegoviny, Chorvatska a Jugoslávie.
- *Dohoda o konvenčních ozbrojených silách v Evropě*: Dohoda o konvenčních ozbrojených silách v Evropě byla přijata účastnickými státy KBSE jako stvrzení změny mezinárodního prostředí po skončení bipolární konfrontace (1990). Dohoda vytvořila na počátku 90. let rámec pro dosažení rovnováhy v oblasti konvenčních ozbrojených sil v Evropě mezi státy NATO a Organizace varšavského paktu. Dohoda stanovila kvantitativní stropy některých typů konvenčních zbraní. V roce 1992 byl přijat dodatek této smlouvy, který stanovil kvantitativní stropy v počtech ozbrojených sil.
- *Dohoda o otevřeném nebi*: Dohoda o otevřeném nebi vytváří režim neozbrojených pozorovacích přeletů nad územím signatářských států.
- *Centrum pro prevenci konfliktů*: Centrum pro prevenci konfliktů se soustředí na realizaci úkolů Organizace v oblasti včasného varování, prevence konfliktů, managementu krizí a poválečné rekonstrukce.

Spektrum orgánů a mechanismů, které se zaměřují na environmentální, ekonomický a sociální sektor bezpečnosti v rámci OBSE, je velmi široké, neboť činnost OBSE se orientuje převážně na nevojenské aspekty bezpečnosti. Jako příklad můžeme uvést vysokého komisaře OBSE pro národnostní menšiny, kancelář pro demokratické instituce a lidská práva, kancelář pro koordinaci činnosti OBSE v ekonomické a environmentální oblasti a mechanismus pro lidskou dimenzi.

OBSE se v posledním desetiletí stala jedním z důležitých partnerů Rady bezpečnosti OSN. OBSE umožňuje monitorovat situaci na území mezi „Vancouverem a Vladivostokem“, takže funguje jako systém včas-

ného varování, prevence konfliktů, managementu krizí a systém poválečné rekonstrukce oblastí.

6.3 Organizace amerických států

Organizace amerických států vznikla jako regionální organizace západní hemisféry v roce 1948. Organizace amerických států se v prvních desetiletích své existence zaměřovala především na posílení důvěry mezi členskými státy a posílení spolupráce v oblasti dodržování lidských práv. Problémem, s nímž se OAS potýkala v tomto období, byla politická různorodost členů – členy OAS byly jak demokratické režimy, tak vojenské diktatury a autoritativní režimy.

Bezpečnostní dimenze OAS byla posílena na přelomu 80. a 90. let, kdy bylo prohlubování bezpečnostní spolupráce pozitivně ovlivněno ukončením bipolární konfrontace. V roce 1991 byla v rámci OAS vytvořena Komise pro hemisferickou bezpečnost. Cílem komise bylo vytvořit mechanismy pro zvyšování důvěry mezi členskými státy – společná vojenská cvičení, management pomoci v případě přírodních katastrof, podpora vzdělávacích programů v oblasti míru atd. Bezpečnostní koncept OAS bere ohled na geografickou charakteristiku svých členů – rizika a hrozby pro ostrovní státy mají jiný charakter než rizika a hrozby pro státy na kontinentu.

OAS oficiálně přijala koncept kooperativní bezpečnosti včetně širšího (multidimenzionálního) pojetí, tj. přijala myšlenku existence nevojenských hrozeb. Bezpečnostní koncept OAS je ovlivněn specifikami obou amerických kontinentů – OAS se soustřeďuje na spolupráci v oblasti potírání obchodu s drogami, terorismu a organizovaného zločinu.

V souvislosti s bojem proti organizovanému zločinu přijala OAS ve druhé polovině 90. let koncept lidské bezpečnosti. Boj proti organizovanému zločinu, drogám a terorismu je neoddělitelně spjat se zlepšováním životních podmínek obyvatelstva a s potíráním chudoby. Negativní sociální jevy posilují kriminální jevy ve společnosti a ty pak ohrožují jak stabilitu státu, tak bezpečí jednotlivců. V rámci OAS byla vytvořena rozsáhlá institucionální struktura v nejrůznějších tematických oblastech. Práce jednotlivých orgánů je zaměřena na podporu rozvoje regionu a systém prevence konfliktů.

Organizace amerických států je podle Charty OAS systémem kolektivní bezpečnosti, který na rozdíl od NATO disponuje systémem řešení sporů mezi vlastními členy (interamerický Pakt z Ria o základních principech spolupráce, 1947).

6.4 Sdružení států jihovýchodní Asie

Sdružení států jihovýchodní Asie bylo vytvořeno v roce 1967 (základními členy byly Indonésie, Malajsie, Filipíny, Singapur a Thajsko). Hlavními cíli ASEAN v době jeho vzniku byly vytvoření zóny volného obchodu mezi členy, podpora ekonomického růstu, sociálního a kulturního rozvoje regionu na základě spolupráce a rovného partnerství, podpora právních vztahů mezi státy a podpora míru a stability v regionu.

Zakladatelé ASEAN dali výslovně najevo, že ASEAN nesmí být chápáno jako vojenské uskupení, jako je tomu v případě CENTO či ANZUS. Navzdory tomuto prohlášení se ASEAN vždy pohybovalo na hranici mezi sdružením ekonomické spolupráce a bezpečnostním uskupením. Cílem členských států ASEAN bylo vytvořit stabilní prosperující region, jehož osud by nebyl závislý na výkyvech bipolární konfrontace. V roce 1971 podepsali členové ASEAN deklaraci o Zóně míru, svobody a neutrality (ZOPFAN – *Zone of Peace, Freedom and Neutrality*). V deklaraci se členové ASEAN zavazují, že budou uznávat a usilovat o uznání jihovýchodní Asie za zónu míru, stability a neutrality, která bude nezávislá na sporech a konfliktech mezi nečlenskými státy.

V roce 1976 uzavřely členské státy Dohodu o přátelských vztazích a spolupráci v jihovýchodní Asii. Dohoda měla podpořit budování komunity v regionu, její posilování, dialog v politické a bezpečnostní oblasti a mír v regionu. Členské státy se zavázaly řešit spory uvnitř regionu mírovými prostředky a co nejrychleji (byl vytvořen výbor vládních zástupců, kteří měli fungovat jako mechanismus řešení konfliktů). Cílem dohody bylo zvýšit regionální solidaritu a kohezi a posílit dialog mezi členy – ASEAN se mělo stát vzorem spolupráce pro státy Jihu i Severu.

Dlouhodobé cíle ASEAN v oblasti bezpečnosti byly částečně naplněny v polovině 90. let, kdy byla v Bangkoku uzavřena smlouva o vytvoření bezjaderného pásma v jihovýchodní Asii (viz níže). V roce 1994 se členské státy ASEAN rozhodly vytvořit širší uskupení – Regionální

fórum ASEAN – které by poskytlo prostor pro mnohostranné konzultace, posilování důvěry a prevenci konfliktů mezi členy a nečleny ASEAN. Regionální fórum ASEAN přijalo koncept všeobecné bezpečnosti (spolupracovat pro prospěch všech a pro stabilitu a mír v regionu; kooperativní mír a sdílená prosperita) a, uznáním důležitosti nevojenských hrozeb, širší koncept bezpečnosti. Podle členů ASEAN pramení největší hrozby pro region z ekonomického a environmentálního sektoru. Jedním z cílů, jehož by Sdružení chtělo v budoucnosti dosáhnout, je vytvoření regionálních peacekeepingových sil, které by se účastnily řešení regionálních krizí.

6.5 Hospodářská společenství západoafrických států

Hospodářská společenství západoafrických států (ECOWAS) byla vytvořena v roce 1975 (16 zakládajících členů). Vznik ECOWAS byl inspirován, podobně jako v případě ASEAN, úspěchem evropské ekonomické integrace. V rámci ECOWAS mělo být dosaženo vytvoření hospodářské a měnové unie, vytvořeno společné vnější clo a harmonizovány hospodářské a finanční politiky. Až do konce 80. let se však ECOWAS nepodařilo dosáhnout vytyčených cílů v ekonomické oblasti.

Ačkoliv ECOWAS vznikl jako ekonomické uskupení, záhy po svém vzniku se začal orientovat do oblasti udržení bezpečnosti a posílení míru. V roce 1978 přijaly členské státy protokol o neútočení, v roce 1981 protokol o vzájemné pomoci při obraně (ECOWAS se tak stává systémem kolektivní obrany) a v roce 1991 deklaraci principů politické spolupráce, která odsuzuje úsilí o získání moci pomocí ozbrojených prostředků.

Podobně jako v případě OAS a ASEAN, také ECOWAS se po ukončení bipolární konfrontace otevřel nový prostor pro spolupráci v oblasti bezpečnosti. Na počátku 90. let byla v rámci ECOWAS vytvořena skupina ECOMOG, která funguje jako regionální peacekeepingová skupina. Poprvé byly peacekeepingové síly ECOMOG nasazeny v Libérii v roce 1990, dále v Sierra Leone a v Guinea-Bissau v roce 1998, naposledy pak v roce 2003 v Libérii.

V rámci ECOWAS byl vytvořen mechanismus pro prevenci konfliktů, jejich management a řešení, peacekeeping a bezpečnost. Cílem

tohoto mechanismu je posílit region západní Afriky a vyhnout se nestabilitě, která se projevuje v ostatních částech kontinentu. Mechanismus byl původně vytvořen jako nástroj řešení konfliktů, současná debata v rámci ECOWAS však ukazuje, že členské státy preferují vytvoření mechanismu pro předcházení konfliktů. Součástí tohoto mechanismu by mělo být zřízení pozorovatelských misí, regionální síť pozorovacích a monitorovacích center, která budou vytvářet systém včasného varování, Mediačního a bezpečnostního výboru a Komise pro obranu a bezpečnost (odpovídá za technickou stránku společné obrany a logistiku pro peacekeepingové operace).

ECOMOG by se měl stát plnohodnotným vojenským nástrojem ECOWAS pro politickou a vojenskou intervenci, měl by vytvořit síly rychlého nasazení. Další inovací je, že peacekeepingové mise ECOWAS by měly v určitých případech zasahovat ve vnitřních konfliktech – v případě hrozby humanitární katastrofy, reálného ohrožení míru a bezpečnosti v regionu a v případě svržení demokraticky zvolené vlády.

Srovnáme-li původní cíle ECOWAS – budování ekonomického integračního uskupení – a současnou činnost, vidíme, že se ECOWAS od původních záměrů výrazně odchýlil. Hospodářská společenství západoafrických států jsou dnes systémem kolektivní bezpečnosti, který přijal širší pojetí bezpečnosti (humanitární otázky ovlivňují bezpečnost a stabilitu regionu).

LITERATURA

- Annual Report on OSCE Activities 2002*. Náhled 8. 8. 2003, www.osce.org/publications/annual_report/files/annual_report_2002/pdf
- OSCE Handbook*. Náhled 8.8. 2003, www.osce.org/publications/handbook/files/handbook.pdf
- ROMANCOV, Michael: Geopolitika. In: Cabada, Ladislav – Kubát, Michal a kol., *Úvod do studia politické vědy*, Eurolex Bohemia 2002, s. 421–444.
- WAIŠOVÁ, Šárka: *Mezinárodní organizace a režimy ve středovýchodní Evropě*. Eurolex Bohemia 2003.
- www.aseansec.org/328.htm, náhled 8.8. 2003. Oficiální stránka sekretariátu ASEAN.

7. Zbrojení, odzbrojení a kontrola zbrojení

Zbrojení, tj. získávání a uchovávání zbraní, je jednou z nejstarších lidských činností. Vlastnictví účinné zbraně bylo dlouhá staletí základní podmínkou zajištění vlastního přežití. Již před První světovou válkou se v různých historických obdobích, zejména po ukončení velkých ozbrojených konfliktů, objevovaly myšlenky o nutnosti odzbrojit (snížit počet zbraní a ozbrojených sil) či omezit použití některých druhů zbraní, které byly chápány jako nehumánní. První světová válka pak rozpoutala diskusi o zbrojení jako jedné z příčin války a diskusi o možnostech výrazněji regulovat vedení boje a použití zbraní.

Odzbrojení nebo alespoň kontrola zbrojení začaly být chápány jako cesta z bludného kruhu bezpečnostního dilematu, jako forma zajištění bezpečnosti. Snaha prosadit odzbrojení jako nástroj zajištění mezinárodní bezpečnosti byla posílena vypuknutím Druhé světové války. Při založení organizace OSN byla idea odzbrojení a kontroly zbrojení vtělena přímo do zakládajícího dokumentu – Charty OSN (čl. 11).

Proces odzbrojení byl zpomalen bezprostředně po skončení Druhé světové války, kdy se rozpoutal nový konflikt – studená válka. Poté, co Američané použili v Japonsku atomovou bombu a účinek této bomby se stal všeobecně známým, se otevřelo nové kolo závodů ve zbrojení. Jaderná zbraň zničila dosud platné podmínky teritoriálního státu – stát mohl být zničen, aniž by nepřítel fyzicky překročil jeho hranice. Jaderný závod byl umocněn snahou nových rivalů – USA a SSSR – posílit a zajistit vlastní mocenskou pozici a získat převahu nad nepřítelem.

Zbrojení resp. obě velmoci se v polovině 60. let 20. století dostaly do patové situace – díky neustálému pokroku ve vývoji jaderného arzenálu došlo ke vzájemnému „vyrovnání“ jaderných schopností obou velmocí (tzv. neutralizace a symetričnost), kdy obě strany měly dostatek sil provést při jaderném napadení protiúder. Další zbrojení a posilování arzenálů bylo chápáno jako neefektivní. Tato situace je označována jako vzájemně zajištěné zničení (MAD – *mutually assured destruction*). Vzájemně zajištěné zničení a oslabení „moci“ jaderných arzenálů posílilo rozvoj konvenčních ozbrojených sil a zbraní. Ty dosáhly takové účinnosti, že se v mnoha ohledech přiblížily účinkům jaderných

zbraní, zejména při hromadném použití. Díky tomuto stavu měly obě velmoci zájem na udržení stability mezinárodního uspořádání a parity v držení nukleárních zbraní.

Úsilí o odzbrojení a o kontrolu zbrojení můžeme chápat i jako nástroj udržení mocenské pozice a/nebo její posílení ve snaze o dosažení maximálního odzbrojení konkurenta. V případě bipolární konfrontace bylo odzbrojení založeno na paralelním procesu v obou táborech, který je označován jako kontrola zbrojení (omezení či upravení počtu, typů, vývoje a nabytí zbraní, ozbrojených sil a jiné podpůrné činnosti). Obě velmoci regulovaly vlastní zbrojní vybavení (výrobu, umístění, počet) na základě vzájemné dohody. Ke skutečnému snížení a částečné likvidaci výzbroje nedošlo.

Rozpad bipolárního uspořádání a ukončení dlouholeté konfrontace uvolnil i proces odzbrojení. Kontrolu zbrojení vystrídalo v 90. letech minulého století skutečné odzbrojení, a to jak na úrovni jaderných zbraní, tak na úrovni zbraní konvenčních.

7.1 Zbrojení

Jak jsme poznamenali v úvodu kapitoly, bylo zbrojení dlouhou dobu vnímáno jako nástroj zajištění vlastní existence. Vlastnictví účinné zbraně poskytuje majiteli dvě možnosti, 1. odstranit případného nepřítele a 2. zbraň použít k obraně (útok). V realistické teorii se hovoří o tzv. bezpečnostním dilematu. Bezpečnostní dilema můžeme zjednodušeně popsat jako situaci, kdy v mezinárodním systému neexistuje žádná nadřazená instituce, která by byla schopná řídit a spravovat celý systém. Státy se tak ocitají v anarchické situaci, kdy jsou nuceny zajistit si svou bezpečnost (nejlépe zbrojením, modernizací armády, dále např. uzavíráním koalic apod.). Zvyšuje-li však jeden stát svou bezpečnost, zvyšuje se nejistota ostatních států ohledně jejich sil, schopností a bezpečnosti. Tyto státy pak, cítíce potřebu zajistit vlastní přežití, začínají zbrojit, modernizovat armádu atd.

V 90. letech kvantitativní i kvalitativní úroveň výzbroje dosáhla obrovských rozměrů. Změna mezinárodního prostředí rozvolnila staré nepřátelské vztahy a otevřela cestu pro odzbrojení – vzniká řada mezinárodních režimů kontroly zbrojení a odzbrojení, řada regionálních organizací zahrnuje do své agendy opatření na budování důvěry apod. Po skončení bipolárního konfliktu se celosvětové výdaje na zbrojení pře-

chodně snížily, ovšem již od poloviny 90. let začínají opět narůstat. Podle údajů Stockholmského institutu pro výzkum míru a konfliktů dosáhly v roce 2001 celkové vojenské výdaje ve světě 772 miliard amerických dolarů. Ještě v roce 1998 byly celkové vojenské výdaje na světě 719 miliard dolarů. Všeobecný proces odzbrojení byl zbrzděn na podzim 2001, kdy se po teroristických útocích na cíle na území USA začalo hovořit o možnostech posílit armádu a modernizovat zbrojní vybavení s cílem posílit schopnosti boje proti terorismu.

Pravděpodobně největším problémem v oblasti zbrojení jsou dnes konvenční zbraně – rozmísťování pozemních min, ilegální obchod s konvenčními zbraněmi – nekontrolovatelné šíření zbrojních materiálů (především s možností dvojího užití – civilní i vojenské) a činnost tzv. nezbedných států.

Zbrojení – Rozhodovací proces

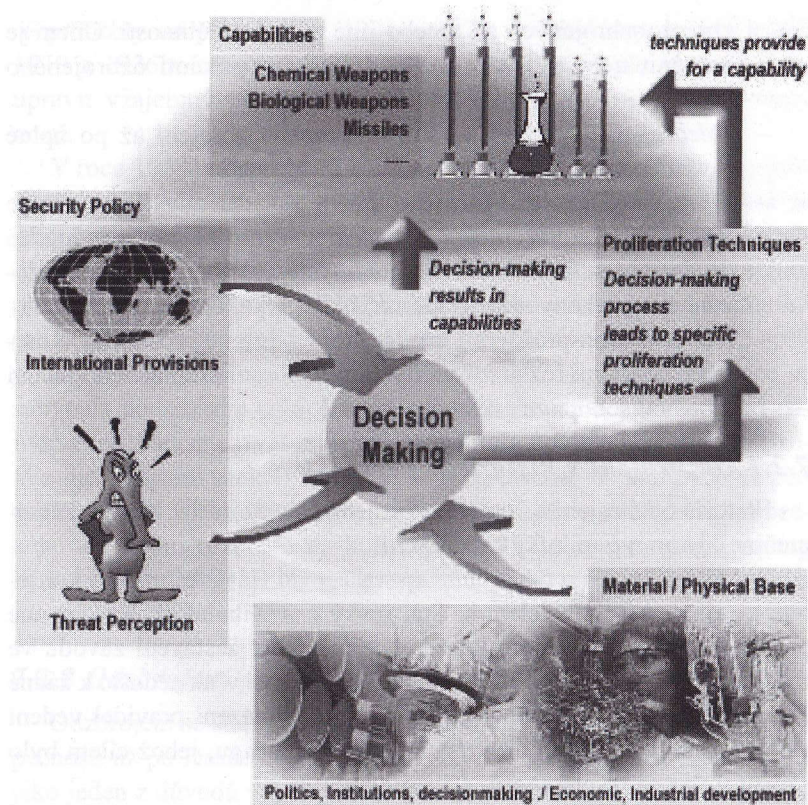
Motivace státu zbrojit pramení z nejistoty nebo nespokojenosti s geopolitickými podmínkami. Motivace státu:

1. Mocenské vztahy: existují aktuální hrozby; stát se snaží vytvořit nástroj odstrašení
2. Geopolitika: cílem státu je dosáhnout pozice regionální či globální velmoci, cílem státu není použít zbraň, zbraň má mocenskou váhu (odstrašení)
3. Vnitropolitické podmínky: je vytvořena vojenská doktrína, která je založena na zvyšování počtu výzbroje; vlastnictví zbraní je znakem národní hrdosti
4. Ekonomický vývoj: výroba zbraní či materiálů s dvojitým použitím

Dynamika zbrojení – představuje proces vývoje, získání a zachování určitého typu zbraní.

Nezbytnou podmínkou zbrojení je *politické rozhodnutí*. Na základě politického rozhodnutí je zformována bezpečnostní politika státu, přijat rozpočet zahrnující částku na zbrojení, diskuse s ozbrojenými silami o prioritách a potřebách.

CBW (Non)Proliferation Educational Modul SIPRI
<http://cbw.sipri.se/index2.html>

7.2 Odzbrojení a kontrola zbrojení – definice, historie a současné trendy

Jedním ze základních kamenů odzbrojení a kontroly zbrojení je definice těchto a souvisejících pojmů. Definiční aparát vychází z mezinárodního práva, které je nedílnou součástí mezinárodních režimů a mezinárodních smluv o odzbrojení (Ondřej 1999):

- *Regulace zbrojení*: Systém omezení a snížení počtu zbraní (částečné odzbrojení) či šířeji opatření omezujícího charakteru (vytváření bezjaderných zón, odchod vojsk z cizího území).
- *Kontrola zbrojení*: Mezinárodně dohodnuté nebo jednostranné opatření, které omezuje či jinak upravuje počet, typ, vývoj a nabytí

zbraní, ozbrojených sil a/nebo jiné podpůrné činnosti. Cílem je zabránit nebo snížit pravděpodobnost vypuknutí ozbrojeného konfliktu.

- *Odzbrojení*: Opatření ke snížení rozsahu zbrojení až po úplné a všeobecné odzbrojení.
- *Šíření* (proliferace): Proces, v němž je zaváděn nový typ výzbroje v oblasti, kde dříve nebyl k dispozici. Tento pojem je vyhrazen pro vysoce sofistikované zbraňové systémy nebo výzbroj považovanou za nekonvenční (jaderné, biologické, chemické zbraně).
- *Nešíření* (non-proliferation): Nešíření zahrnuje prostředky a metody zastavení rozšíření určitých typů zbraní hromadného ničení a nosičů schopných nést tyto zbraně.

7.2.1 Odzbrojení v historické perspektivě

Historie odzbrojení a kontroly zbrojení sahá až do 19. století. Připomeňme historické milníky odzbrojení:

Prvním pokusem o odzbrojení se stala první Haagská mírová konference, jejímž navrhovatelem se stal ruský car Mikuláš II. Konference proběhla roku 1899. Cílem konference mělo být zastavení závodů ve zbrojení cestou mezinárodní dohody. Na konferenci však nedošlo k žádné dohodě. Účastníkům se podařilo dosáhnout vymezení pravidel vedení války a ustavení stálého arbitrážního dvora v Haagu, jehož cílem bylo zajistit pokojné řešení sporů.

Na první Haagskou mírovou konferenci navázala v roce 1907 druhá Haagská mírová konference, kterou inicioval americký prezident Theodor Roosevelt. Konference se měla původně konat již v roce 1904, ale byla odložena kvůli rusko-japonské válce. Druhá Haagská konference byla podobně neúspěšná jako konference první.

Pokusy o mezinárodní omezení zbrojení byly zastaveny vypuknutím První světové války. První světová válka byla první válkou masového charakteru, která zasáhla široké vrstvy civilního obyvatelstva. Tato válka přinesla obrovský technologický pokrok ve vedení války. Ustanovení o odzbrojení bylo součástí mírových smluv uzavřených po skončení První světové války. Snahy o omezení zbrojení pak byly vyjádřeny i v Paktu Společnosti národů (čl. 8).

V meziválečném období navázaly na tradici mezinárodních odzbrojovacích konferencí tři konference o omezení námořního zbrojení, kte-

ré proběhly na přelomu let 1921 a 1922 ve Washingtonu a v letech 1930 a 1936 v Londýně. Cílem těchto konferencí bylo stanovit resp. upravit vzájemný poměr tonáže flotil jednotlivých námořních mocností.

V roce 1928 podepsalo 15 států dohodu o odmítnutí války jako prostředku mezinárodní politiky (tzv. Briand-Kelloggův pakt); k paktu se následně připojilo 62 států. Pakt však zůstal pouhou deklarací postrádající mechanismy svého naplnění. V souvislosti s jednáním o tomto paktu bylo podpořeno uspořádání mezinárodní odzbrojovací konference. Ženevská odzbrojovací konference proběhla v letech 1932/33 (přípravný výbor konference vznikl už v roce 1925). Tato konference se zabývala podřízením ozbrojených sil států pravomoci Společnosti národů a mechanismem řešení sporů zavedením povinného smířčího řízení a mechanismu sankcí. Konference se zúčastnilo 61 států včetně pěti nečlenů OSN. Faktický konec konference přineslo zveřejnění německého zbrojního rozpočtu na konci roku 1932 a bezprostřední nástup Hitlera k moci (1933). Německo opustilo konferenci a v následujícím roce i Společnost národů.

7.2.2 Odzbrojení po Druhé světové válce

Odzbrojení se stalo skutečně aktuálním tématem v mezinárodní bezpečnosti až po Druhé světové válce. Závodů ve zbrojení byly chápány jako jeden z důvodů vypuknutí krvavého světového konfliktu a snahou mezinárodního společenství bylo do budoucna podobnému konfliktu zabránit. Odzbrojení a kontrola zbrojení byly začleněny do katalogu úkolů Valného shromáždění OSN, a to na základě článku 11 Charty. Odzbrojení nabylo na reálnosti v souvislosti se zákazem použití síly a hrozby silou, jenž byl vtělen do Charty OSN.

V rámci OSN byl vybudován odzbrojovací aparát, který měl naplňovat článek 11 Charty. Součástí Valného shromáždění se stal Výbor pro odzbrojení a mezinárodní bezpečnost a přidruženým orgánem se stala Komise pro odzbrojení. V rámci OSN dále funguje Konference o odzbrojení, která představuje reprezentativní (61 členů OSN) vyjednávací fórum zabývající se problematikou odzbrojovacích dohod. Jedním z výsledků konference je Úmluva o zákazu chemických zbraní (1993) a Smlouva o úplném zákazu jaderných zkoušek (1996). Mezi další orgány OSN, jejichž činnost je zaměřena na podporu odzbrojení,

spadá Odbor pro otázky odzbrojení v rámci Sekretariátu (odbor vykonává rozhodnutí Valného shromáždění), Výzkumný institut OSN pro otázky odzbrojení a

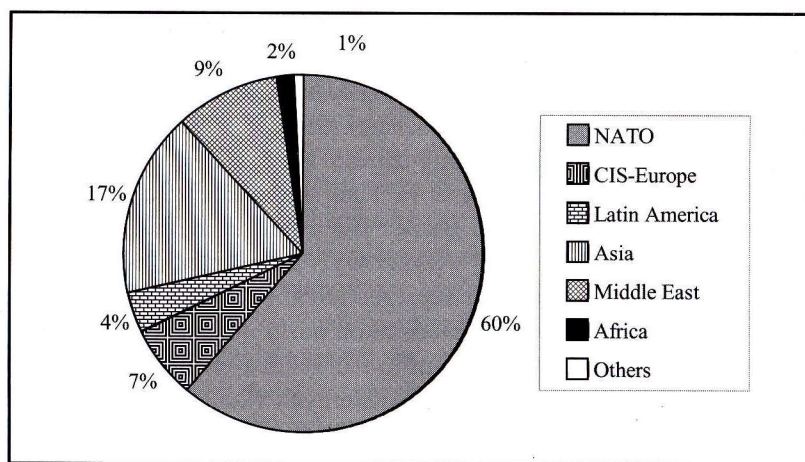
Poradní výbor pro otázky odzbrojení (je pověřen řízením Programu OSN pro odzbrojení). Po Druhé světové válce byly odzbrojení a kontrola zbrojení založeny na mezinárodních právních aktech, které můžeme rozdělit do dvou skupin – 1. na globálně platné dokumenty resp. multilaterální dohody (mohou se vztahovat jak k celému mezinárodnímu společenství, tak k jednotlivým regionům) a 2. na dvoustranné dohody.

Multilaterální odzbrojovací dohody a dohody o kontrole zbrojení.

Smlouva o Antarktidě. Smlouva o Antarktidě, která vstoupila v platnost v roce 1961, vyhláší Antarktidu za demilitarizované pásmo (zákaz výstavby vojenských základen a opevnění, zákaz vojenských cvičení, zákaz uskladnění a likvidace radioaktivních odpadů) a zakazuje na tomto kontinentu testování všech typů zbraní.

Smlouva o zákazu jaderných zkoušek v atmosféře, v kosmickém prostoru a pod vodou. Cílem této smlouvy, která vstoupila v platnost v roce 1963, bylo zamezit jaderným zkouškám – smluvní strany se zavázaly

Vojenské výdaje ve světě podle regionů (www.copri.dk)

neprovádět pokusné výbuchy v ovzduší, v kosmickém prostoru a pod vodou. Tato smlouva představovala první konkrétní výsledek v procesu uvolnění během studené války.

Bezjaderné zóny. Zvláštním druhem multilaterálních dohod jsou regionální dohody o bezjaderných pásmech. Tyto dohody obvykle zakazují v příslušném regionu zkoušení, použití, zhotovování, výrobu nebo získávání, skladování, instalaci či rozmístění jakýchkoliv jaderných zbraní. Předpokladem úspěšného naplňování regionálních dohod o bezjaderných pásmech je přijetí podmínek zmíněných dohod státy, vlastníci jaderné technologie a jaderné zbraní.

Myšlenky o bezjaderných zónách se objevily bezprostředně po Druhé světové válce. Polský ministr Adam Rapacki navrhl v roce 1957 vytvořit ze střední Evropy (NDR, Polsko, Československo, Maďarsko a Nizozemí) zónu bez jaderných zbraní. Podobné plány existovaly i v západní Evropě a dalších částech světa.

První bezjadernou zónou, která byla skutečně vytvořena, byla zóna bez jaderných zbraní v Latinské Americe a Karibské oblasti. Smlouva o zákazu jaderných zbraní v Latinské Americe a Karibské oblasti (tzv. Smlouva z Tlatelolka) vstoupila v platnost v roce 1968. Jediným státem regionu, který není signatářem této smlouvy, je Kuba.

Od roku 1968 vznikly další tři bezjaderné zóny; v roce 1986 vstoupila v platnost Smlouva o zóně bez jaderných zbraní v jižním Pacifiku (Smlouva z Rarotonga), v roce 1997 Smlouva o zóně bez jaderných zbraní v jihovýchodní Asii (Bangkokská smlouva) a Smlouva o zóně bez jaderných zbraní v Africe (Pelindabská smlouva). Africká zóna bez jaderných zbraní byla vytvořena v roce 1996, ale smlouva vstoupí v platnost teprve tehdy, až ji ratifikuje 28 států.

Regionálními bezjadernými zónami se nechalo inspirovat Mongolsko. V roce 1992 odešly z Mongolska poslední ruské vojenské jednotky; následně na to vystoupil mongolský prezident na zasedání Valného shromáždění OSN a deklaroval mongolské úsilí o uznání Mongolska jako zóny bez jaderných zbraní.

Smlouva o principech činnosti států při průzkumu a využití kosmického prostoru, včetně Měsíce a dalších vesmírných těles, která vstoupila v platnost v roce 1967, zakazuje rozmísťovat jaderné a jiné zbraně v kosmickém prostoru, dále výstavbu vojenských základen a zkoušky

jakéhokoliv typu zbraní. Podobná smlouva byla v roce 1972 vytvořena i pro dna moří a oceánů – *Smlouva o zákazu umístování jaderných zbraní a jiných zbraní hromadného ničení na dně moří i oceánů a pod jejich povrchem.*

O tři roky později vstoupila v platnost *Smlouva o nešíření jaderných zbraní*, která považuje šíření jaderných zbraní za bezpečnostní riziko. Státy vlastníci jaderné zbraně se zavázaly k jejich nerozšiřování a nejaderné státy přijaly závazek nepřijímat jaderné zbraně. V roce 1995 tato smlouva získala platnost na dobu neurčitou.

Vyvrcholením úsilí o jaderné odzbrojení byl podpis *Smlouvy o úplném zákazu jaderných zkoušek* (1996), která zakazuje provádět jakékoli jaderné zkoušky kdekoli na světě a vytváří globální monitorovací systém k posílení kontrolních opatření.

V roce 1972 byla uzavřena první „nejaderná“ multilaterální odzbrojovací dohoda – *Úmluva o bakteriologických a biologických zbraních*, která zakazuje jejich vývoj, výrobu a skladování. Dalšími „nejadernými“ smlouvami jsou *Úmluva o nehumánních konvenčních zbraních* (1980, omezuje užití určitých druhů min, nástražných pastí atd.), *Smlouva o snížení konvenčních sil v Evropě* (1990, v souvislosti s rozpadem bipolární konfrontace podepsána členy NATO i Organizace varšavského paktu), *Úmluva o chemických zbraních* (1993, zákaz vývoje, výroby, skladování a použití chemických zbraní) a *Úmluva o nášlapných minách* (1997, Ottawská úmluva – zakazuje použití, skladování a obchod s nášlapnými minami).

Dvoustranné odzbrojovací dohody

Za nejdůležitější dvoustranné dokumenty jsou považovány dohody o odzbrojení a kontrole zbrojení v oblasti jaderných zbraní, uzavřené mezi USA a Sovětským svazem, později Ruskou federací. Jaderná zbraň se stala po Druhé světové válce na několik desetiletí úhelným kamenem bipolárního soutěžení a paradoxně i spolupráce. Spojené státy americké a Sovětský svaz spolu na jedné straně „soutěžily“ ve vývoji jaderného potenciálu, na druhé straně se snažily uchovat si jaderný „monopol“. Riziko použití jaderné zbraně, které získalo reálnou podobu v průběhu Karibské krize v roce 1962, přivedlo oba hlavní protivníky ke spolupráci v oblasti kontroly jaderného zbrojení. Dvoustranné dohody mezi oběma jadernými velmocemi se týkají především početní-

ho omezení jednotlivých kategorií raketových prostředků jaderného napadení.

První z této kategorie dvoustranných dohod mezi USA a SSSR byla SALT I. Termín SALT je akronymem počátečních písmen názvu procesu jednání o omezení strategických zbraní (*Strategic Arms Limitation Talks*), který probíhal v letech 1969 – 1972. Smlouva SALT I. obsahovala čtyři dohody:

1. Dohoda o odvrácení jaderné války
2. Dohoda o zdokonalení přímého spojení SSSR – USA pomocí umělých družic (tato dohoda vznikla v důsledku zkušenosti obou velmocí v době Karibské krize, kdy jen rychlá a přímá komunikace mezi konfliktními stranami zabránila eskalaci konfliktu)
3. Smlouva o omezení systémů protiraketové obrany (ABM – *Treaty on Limitation of Anti-Ballistic Missile System*) a
4. Dočasná dohoda o některých opatřeních k omezení strategických útočných zbraní (omezovala na pět let tehdejší početní stavy mezi kontinentálními balistickými raketami).

Smlouva ABM, která vytvářela právní rámec existence MAD, umožňovala vybudování dvou obranných protiraketových systémů – jednoho kolem hlavního města a druhého kolem základny mezikontinentálních raket. V roce 1974 byl ke smlouvě ABM podepsán dodatkový protokol, který povolil jen jeden protiraketový systém na jednu ze zmíněných oblastí. Tato smlouva znamenala první skutečný průlom, protože stanovila kvantitativní omezení. Spojené státy zvolily obranu raketové základny v Grand Forks v Severní Dakotě, Sovětský svaz ochranu základny v Moskvě.

V první polovině roku 2001 se administrativa amerického prezidenta G. W. Bushe, navzdory ruskému nesouhlasu, rozhodla vystoupit ze smlouvy ABM a vytvořit funkční národní protiraketovou obranu. Americké přesvědčení o správnosti tohoto rozhodnutí bylo posíleno po teroristických útocích v roce 2001. Smlouva ABM má šestiměsíční výpovědní lhůtu; vypovězení smlouvy ze strany USA nabylo účinnosti 13. června 2002. Ruská federace ohlásila 14. června 2002 vystoupení ze smlouvy START II s argumentem, že americké odmítnutí dohody ABM fakticky znemožňuje naplnění smlouvy START II (srovnej níže).

Bezprostředně po podpisu SALT I. začala mezi USA a Sovětským druhá etapa jednání o snížení stavu strategických zbraní – SALT II. Tato etapa trvala až do června roku 1979, kdy J. Carter s L. Brežněvem podepsali ve Vídni konečnou podobu dohody SALT II. V prosinci téhož roku však Sovětský svaz provedl intervenci do Afghánistánu, v jejímž důsledku senát amerického Kongresu dohodu neratifikoval. Navzdory tomuto faktu můžeme říci, že obě strany dohodu v zásadě dodržovaly.

Další kolo rozhovorů mezi oběma stranami bylo zahájeno v Ženevě v červenci 1982. Jednání SALT III. je dnes známé spíše jako START – mělo stanovovat skutečné snížení počtů, nejen omezení (START – *Strategic Arms Reduction Talks*). Toto kolo bylo přerušeno v listopadu 1983, kdy Američané začali rozmísťovat na území členských států NATO v Evropě rakety Pershing II. Přerušeni jednání předcházelo rozhodnutí administrativy R. Reagana o zahájení programu strategické obranné iniciativy (SDI – *Strategic Defence Initiative*) – konstrukce zařízení, která by byla rozmístěna v kosmickém prostoru a byla by schopna zneškodnit mezikontinentální balistické střely.

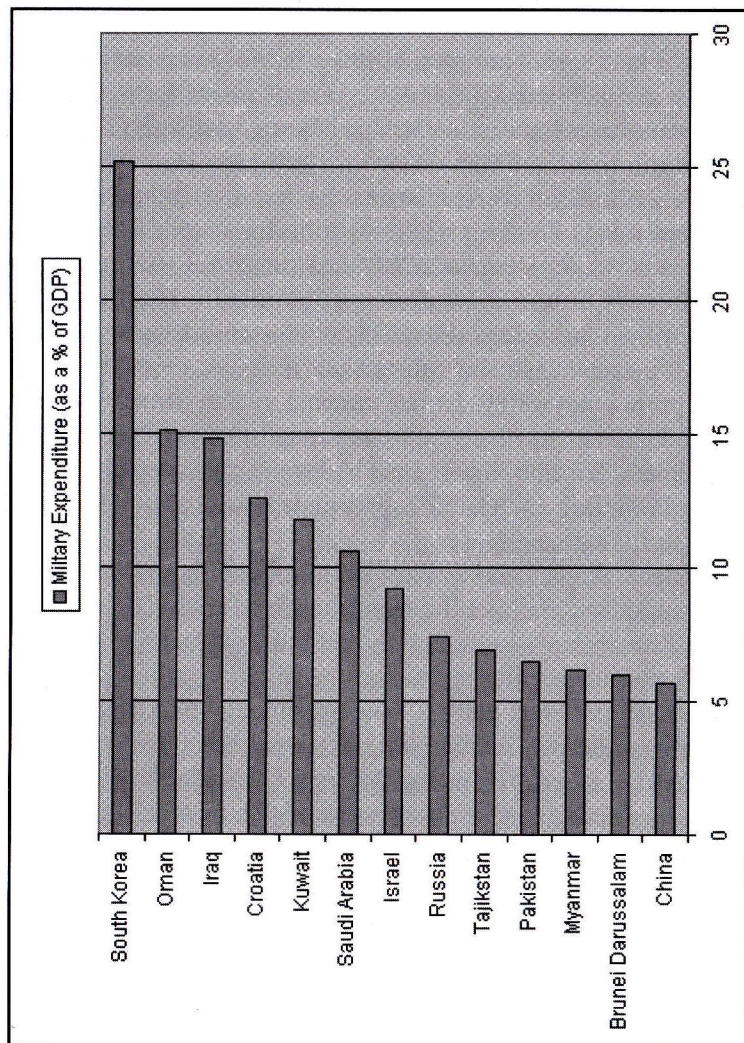
V první polovině 80. let obě velmoci využily mezer ve smlouvách SALT, které neupravovaly počty ani rozmístění jaderných raket středního doletu. Jednání START bylo obnoveno po nástupu M. Gorbačova v roce 1988. Dohoda START I. byla podepsána v roce 1991 a vstoupila v platnost v roce 1994.

Rozpad Sovětského svazu (1991) zkomplikoval podpis dohody a její následnou realizaci. Nástupnické státy SSSR – Bělorusko, Ukrajina a Kazachstán – které se staly vlastníky nukleárního dědictví, souhlasily pod tlakem Ruské federace se závazky smlouvy START (tzv. Lisabonský protokol, který je součástí smlouvy START I.).

Zatím poslední bilaterální smlouvou o jaderném odzbrojení je smlouva START II., která byla podepsána mezi USA a Ruskou federací v roce 1993, již ve zcela změněných mezinárodních podmínkách. Ustanovení START II. se týká všech mezikontinentálních raket s vícenásobnými jadernými hlavicemi a snížení počtů bojových hlavic. Smlouva START II. je výsledkem nových vztahů jak mezi USA a Ruskou federací, tak na úrovni mezinárodního systému, kdy se v 90. letech minulého století snížil význam držení jaderné zbraně a opustil první místo mezinárodní agendy.

Základním významem uvedených smluv je posílení důvěry mezi všemi státy v mezinárodním systému. Jistým nedostatkem řady smluv o kontrole zbrojení a odzbrojení jsou nedostatečná verifikační (kontrolní a ověřovací) opatření. Odzbrojovací smlouvy jsou založeny na dobrovolnosti aktérů. Situace vzájemně zajištěného zničení ukázala, že existuje určitá hranice schopnosti zbrojit a ochoty použít útočné resp.

Vojenské výdaje vybraných zemí, údaje za rok 1995

obrné nástroje. Odzbrojení tak zůstane nepochybně součástí kooperativních snah v mezinárodní politice, můžeme ale přepokládat, že myšlenka úplného odzbrojení, které by zajistilo celosvětový mír, zůstává nadále nereálná.

Otázky

- Vysvětlete princip „vzájemně zajištěného zničení“. Jaký důsledek měl MAD na zbrojní programy?
- Co to je bezpečnostní dilema?
- Charakterizujte rozdíl mezi odzbrojením a kontrolou zbrojení.
- Systém OSN upravuje řadu nejrůznějších témat, jedním z nich je i odzbrojení. Které orgány OSN mají ve své pracovní náplni odzbrojení. Uveďte konkrétní příklady činnosti OSN v této oblasti.
- Co to jsou bezjaderná pásma? Která bezjaderná pásma existují?
- Velmi důležitým prvkem v procesu odzbrojení v druhé polovině 20. století jsou dvoustranné dohody mezi jadernými supervelmocemi, USA a SSSR. V jakých souvislostech se tyto dohody vyvíjely a co bylo jejich podstatou?

LITERATURA

- Educational Modul on Chemical and Biological Weapons Non-proliferation.* SIPRI, <http://cbw.sipri.se/> náhled 23.7. 2003.
- Fakta a čísla OSN. Základní údaje o Organizace spojených národů.* Informační centrum OSN, Praha 2002.
- ONDŘEJ, Jan: *Odzbrojení a regulace zbrojení v mezinárodním právu a ve vztahu k suverenitě.* In: *Mezinárodní vztahy 2/1999*, s. 53–63.
- PEČENKA, M. – LUŇÁK, P. a kolektiv: *Encyklopedie moderní historie.* Libri 1995.
- STŘEDA, L. – ŠTANGL, M.: *Jaderné odzbrojení – aktuální problém 21. století.* In: *Mezinárodní vztahy 2/2001*, s. 5–32.
- TŮMA, Miroslav: *Nešíření zbraní hromadného ničení, kontrola zbrojení, odzbrojení a Česká republika.* ÚMV 2002.

8. Terorismus

Terorismus se stal fenoménem, který dnes hýbe mezinárodní politikou. Terorismus jako formu politického vyjádření či jako formu politické participace známe již několik staletí. Možnosti teroristů, jejich cíle a nástroje se v průběhu těchto staletí měnily. Teroristický útok z počátku 20. století se zcela liší od teroristického útoku 21. století. Co to je terorismus? Jak jej můžeme definovat? Jaký je historický vývoj terorismu? Jak se liší dnešní terorismus od terorismu minulých let a staletí? Jak bojovat proti terorismu? Toto jsou některé otázky, které se pokusíme přiblížit v následujícím textu.

8.1 Terorismus v historické perspektivě

Pojem teror ve smyslu extrémní politické akce za použití násilí či hrozby násilím se poprvé objevuje během Francouzské revoluce v souvislosti s jakobínskou represí (1793–1794). Podstatou jakobínského teroru bylo násilné jednání s politickou opozicí ze strany vlády. V tomto případě šlo o státní terorismus. Etymologicky se slovo teror váže k latinskému *terror*, které označuje strach, hrůzu a hrozbu.

Jako předobraz terorismu můžeme uvést například vraždy tyranů v antickém Řecku a Římě, činnost židovských zelótů v Palestině a islámských hašašínů (asasínů) v období křížáckých výprav (Šedivý 2003).

Do druhé etapy vývoje se terorismus dostává v 18. a 19. století, kdy posilují anarchistická, nejruznější nacionalistická a nihilistická hnutí. Terorismus ztrácí formu státního násilí proti některé opoziční skupině a nabývá individuální formy – jednotlivec či skupina mají zájem změnit vládnoucí režim, a to většinou pomocí atentátů na politické osobnosti, které představují vládu a politický systém. V roce 1894 zavraždil italský anarchista francouzského prezidenta Sadi Carnota, v roce 1897 byla taktéž anarchisty zavražděna rakouská císařovna Alžběta a španělský ministerský předseda Antonio Cánovas. V roce 1900 podlehl teroristickému útoku italský král Umberto I. a o rok později americký prezident William McKinley. Období politických atentátů ze strany opozičních skupin ukončil atentát na arcivévodu Františka Ferdinanda d'Este v roce 1914. Terorismus se v tomto období dostává do agendy politiků, policie i novinářů.

Třetí etapa historického vývoje terorismu začíná po skončení Druhé světové války. Determinantou terorismu tohoto období se stává bipolární konfrontace, dekolonizace a národnosvobozenecký boj států ve Třetím světě. Mezi teroristickými skupinami převažuje ideologická orientace, tj. skupiny fungují na základě pravicové, levicové či nacionalistické ideologie (v mnoha případech se levicová či pravicová orientace kombinovala s nacionalismem). U teroristických skupin, které byly aktivní na území západní Evropy, převažovala marxistická orientace – Frakce rudé armády (RAF) v Německu, Rudé brigády (BR) v Itálii. Ta byla často podpořena faktem, že tyto skupiny a jejich činnost byly financovány z východního bloku. V 60. a 70. letech se po boku levicových skupin objevují i skupiny pravicové.

Nacionalistický terorismus se v Evropě objevil již v meziválečném období, a to například ve Španělsku a Velké Británii (ETA – Euskadi Ta Askatasuna; IRA – Irská republikánská armáda). Zvláštním rysem nacionalistického terorismu v Evropě je rozštěpení původní teroristické skupiny na dvě křídla – na politické křídlo a na křídlo „vojenské“. Zatímco vojenské křídlo organizuje teroristické útoky, politické křídlo se podílí na volbách, organizuje vzdělání a kulturní akce v komunitě atd. Výhodou této dělby práce je skutečnost, že politické křídlo se může v každém okamžiku distancovat od teroristických útoků vojenského křídla (Laqueur 2002, 2). Nacionalistický terorismus pak posiloval v Evropě především v 60. a 70. letech (srovnej např. Strmiska 1996).

Poněkud odlišným vývojem prošel terorismus ve Třetím světě. Druhá polovina 50. let 20. století přinesla nezávislost řadě kolonií v jiho-východní Asii, přelom 50. a 60. let pak odstartoval vlnu dekolonizace v Africe. Mnohé africké státy, bez zkušenosti s nezávislostí, hledaly státní ideu. Řada afrických států byla etnicky heterogenní, což v procesu získávání nezávislosti komplikovalo zformování státotvorného národa. Poměrně často docházelo k tomu, že vládní moc získal jen jeden z klanů či jedna z etnických skupin. V takovém případě se ostatní skupiny dostávaly do opozice a snažily se získat moc – často teroristickými metodami. Právě ve Třetím světě se kombinoval nacionalistický terorismus s levicovou či pravicovou orientací, v závislosti na zdroji podpory (Washington či Moskva) (např. Tupamaros v Uruguayi, Africký národní kongres a Panafrický kongres v Jihoafrické republice, mudžá-

hedínové v Afghánistánu, Kurdská strana pracujících v Turecku a jiné organizace v dalších částech světa).

Do čtvrté fáze vstupuje terorismus v 70. letech minulého století, kdy se transformuje z vnitrostátní formy (boj proti vlastnímu státu) na mezinárodní terorismus. Za první akt mezinárodního terorismu je považován únos italského letadla společnosti El Al do Tel Avivu v roce 1970. Letadlo unesla palestinská teroristická skupina. Skutečným milníkem historického vývoje terorismu se stal útok palestinské skupiny Černé září na skupinu izraelských sportovců na letních olympijských hrách v Mnichově v roce 1972. Palestinský terorismus má navíc zvláštní zabarvení náboženského boje proti židovskému státu.

Konvenční terorismus předchozích období se zaměřoval přímo na objekty, které chtěl postihnout. Moderní terorismus si vybírá symbolické cíle, kdy si chce získat pozornost médií a veřejnosti. Nejde mu o zasáhnutí konkrétního politického představitele či člena vlády.

Do zatím poslední fáze vstoupil terorismus se skončením bipolární konfrontace. Supervermoci přestaly podporovat jednotlivá teroristická hnutí, která musela hledat náhradní zdroje pro svou činnost. Začíná také nová fáze nacionalistického terorismu, která se objevuje ve státech východního bloku a také v dalších oblastech světa. Řada států a jejich hranice byly vytvořeny uměle v souladu se zájmy Sovětského svazu nebo regionálních velmocí. Na začátku 90. let se v mnoha částech světa objevila nacionalistická hnutí, která se uchýlila k teroristickým metodám boje, snažíce se o vytvoření nezávislého státu či o změnu stávajících hranic (Kosovská osvobozenecská armáda, skupiny bojující za nezávislost Čechenska, Tygři osvobození tamilského Ílámu na Srí Lance apod.). V 90. letech posílil vedle nacionalistického terorismu i terorismus náboženský – Al Kajda, Hamás, Hizbaláh, Východoturkeštánské islámské hnutí (ETIM) či Islámské hnutí Uzbekistánu (IMU).

8.2 Terorismus – pokus o definici

Terorismus během svého vývoje procházel proměnami a měnily se jeho podstata, cíle a nástroje. Pravděpodobně první oficiální definice terorismu byla formulována v roce 1937 při příležitosti jednání Společnosti národů o *Úmluvě o prevenci a potlačování mezinárodního terorismu*. Úmluvu podepsalo 24 států, ale ratifikovala ji jen Indie; jedním

z důvodů neúspěchu Úmluvy byla i široká definice terorismu, na níž byla Úmluva založena: za terorismus byly považovány *kriminální činy namířené proti státu, jejichž cílem je vyvolání teroru u určitých osob, skupin osob či ve veřejnosti* (Strmiska 1996, 5).

Adekvátní vymezení pojmu terorismus a definice tohoto jevu není pouze teoretickou hrou – bez všeobecně akceptované definice terorismu je obtížné formulovat mezinárodní dohody, které vytvářejí legální rámec pro potírání terorismu. Tento problém nedávno potvrdil spor mezi USA a některými členy mezinárodního společenství o vedení války proti terorismu. Jaká je tedy definice terorismu, která se zdá být alfou i omegou dalšího jeho zkoumání?

V oblasti definice terorismu panuje obrovská nejednotnost, kterou se po Druhé světové válce zatím nepodařilo vyřešit. Podstatou sporu (vedle dalších konkrétních problematických okruhů) o definici terorismu je střet dvou kulturněhistorických koncepcí – zprvč koncepcie západních států a zadruhé koncepcie států Třetího světa. Státy Třetího světa prosazují do koncepcie terorismu odlišení terorismu od boje za národní osvobození a nezávislost s poukazem na to, že terorismus sleduje zcela jiné cíle. Průmyslově rozvinuté státy, především v západní Evropě, odmítají takové oddělení a tvrdí, že charakter terorismu je třeba posuzovat podle použitých prostředků boje, ne podle jeho cíle.

Terorismus je v zásadě metoda přesvědčování prostřednictvím strachu. Je to metoda, kterou zpravidla používají slabší aktéři proti silnějším protivníkům. Zkoumáme-li teroristické útoky a teroristické skupiny v posledním desetiletí, pak se zdá, že dnes čelíme spíše nejrůznějším druhům terorismů než jednomu jasnému typu terorismu.

Rozdílné definice terorismu

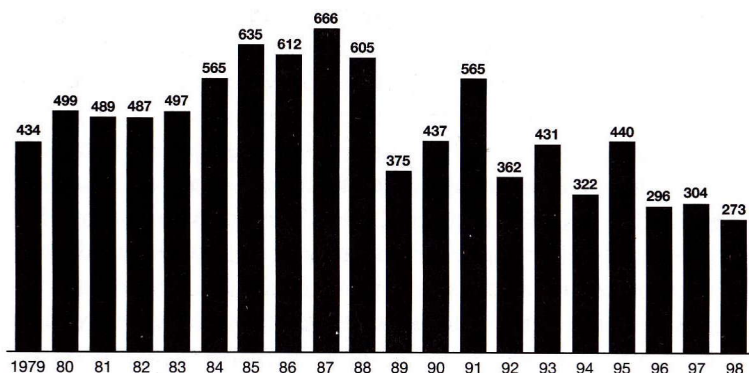
Jiří Šedivý definuje terorismus jako metodu použití síly či hrozby silou prováděné skrytými jednotlivci, skupinami nebo státem podporovanými aktéry. Akt násilí je zaměřen proti nevinným osobám nebo civilním cílům. Hlavním účelem teroristického aktu je vyvolat pocit strachu, upoutat pozornost nebo získat výhody či ústupky ze strany atakovaného aktéra. Konečným cílem terorismu je politická změna (Šedivý 2003).

Podle jedné z dalších definic je terorismus předem připravené, politicky motivované násilí směřující proti civilním nebo vojenským

cílům, osobám či skupinám osob. Toto násilí je prováděné extremistickými skupinami nebo jednotlivci se snahou zastrašit, způsobit značnou škodu nebo usmrtit osoby k dosažení cíle. Cíle útoku mají pouze symbolický význam.

Další skupina definic vychází z předpokladu, že terorismus je trestný čin. Tyto definice pak předpokládají, že terorismus lze definovat a současně i potlačit právními prostředky.

Počet teroristických útoků mezi lety 1979–1998

Zdroj: <http://www.state.gov/www/global/terrorism/1998Report/p.gif>

Tato tabulka a počty v ní uvedené vycházejí z definice mezinárodního terorismu, kterou využívá vláda USA. Terorismus je podle této definice úmyslné, politicky motivované násilí páchané nestátními (*subnational*) skupinami nebo tajnými aktéry proti nebojujícím (nevojenským) cílům se záměrem ovlivnit veřejnost (Pillar 2001, 13). Politická motivace terorismu vylučuje ztotožňovat terorismus s kriminálním násilím či mafiemi, jejichž motivací je ekonomický zisk nebo osobní msta. Někdy je však velmi obtížné určit hranice mezi terorismem a politickým násilím (např. guerillový boj).

Paul Pillar založil svou definici na charakteristikách terorismu, které jsou nejméně sporné – terorismus definuje jako (ohavnou a zničující) metodu spíše než jako soubor nepřátelských aktivit nebo následků, které způsobují. Terorismus je problémem toho, co lidé (nebo skupiny, případně státy) činí, spíše než toho, co je podstatou těchto skupin nebo toho, co se snaží dosáhnout. Terorismus a naše pozornost tomuto jevu

nezávisěji na nějakých konkrétních politických či sociálních hodnotách, které terorismus zasahuje či podporuje (Pillar 2001, 18).

8.3 Nový mezinárodní terorismus

V současné době existuje celá škála typologií terorismu. M. Strmiska uvádí např. typologii A. P. Schmida a J. de Graafa, typologii L. Bonanateho a typologii T. Thorntona. Schmid a Graaf dělí terorismus na terorismus kriminální (akce provedené za účelem osobních materiálních výhod), patologický (akce provedené za účelem osobního uspokojení) a politický (akce provedené z kolektivních pohnutek bez hledání přímých osobních výhod). Autoři dále dělí politický terorismus na podskupiny: státní terorismus, vigilantismus (teror jedné substátní skupiny vůči jiné substátní skupině) a povstalecký terorismus (teror skupiny vůči státu). Bonanate rozlišuje vnitřní a mezinárodní terorismus. Thornton rozlišuje mezi represivním či posilujícím terorem (státním, prorežimním) a protirežimním, podněcujícím terorem (Strmiska 1996, 21–24).

Postupně se ukázalo, že mezinárodní terorismus lze jen velmi obtížně odlišit od národního či vnitrostátního terorismu, neboť i vnitrostátní terorismus může mít mezinárodní dimenzi (podpora ze zahraničí, dopad na sousední státy atd.). Pro typologii terorismu však můžeme zvolit i odlišné hledisko – klasifikace podle použitých metod. Na základě metod, které jsou použity při teroristickém činu, můžeme terorismus klasifikovat jako 1. terorismus konvenční a 2. terorismus moderní, označovaný také jako nový mezinárodní terorismus.

8.3.1 Strukturální předpoklady nového mezinárodního terorismu

Některé předpoklady nového mezinárodního terorismu jsme zmínili již v kapitole o historickém vývoji terorismu – konec bipolární konfrontace, změna vztahů přátelství-nepřátelství a rozpad státních struktur a dezintegrace řady mnohonárodních států, které byly vytvořeny po Druhé světové válce. Po bok uvedených předpokladů můžeme ještě uvést globalizaci a americkou hegemonii nebo lépe řečeno mimořádné postavení USA v mezinárodních vztazích.

Rozpad systémového konfliktu uvolnil síly, které byly dlouhou dobu konzervovány právě díky existenci blokového uspořádání a snaze obou

supervelmocí udržet status quo. Konec ideologické konfrontace otevřel prostor pro nové spory a řadu starších sporů radikalizoval – regionální konflikty, etnické a náboženské střety, občanské války atd. Právě prostředí slabého státu a rozpadající se či nefungující občanské společnosti je živnou půdou pro vznik a fungování nového terorismu.

Faktorem, který nepochybně ovlivnil vznik a úspěch nového mezinárodního terorismu, je globalizace. Globalizaci můžeme chápat jako posilování vzájemných závislostí v nejrůznějších tematických oblastech (vojenství, informační technologie, ekonomika, životní prostředí) a mezi nejrůznějšími aktéry (státy, mezinárodní organizace) na celé zeměkouli; globalizace je založena na odbourávání hranic (ať už fyzických či technických) omezujících pohyb a komunikaci. Globalizace a růst vzájemné závislosti jednotlivých regionů přináší na jedné straně nebývalé možnosti (ekonomická spolupráce, snižování cel, rychlejší cestování, rychlá komunikace), na druhé straně vyvolává odpor a strach (otázka zachování tradičních kulturních hodnot, tradičních společenství). Mnoho odpůrců globalizace spojuje globalizaci s americkou kulturou (film, hudba, jídla, životní styl) a politikou USA. Nový terorismus bychom tak mohli chápat jako civilizačně-kulturní nebo náboženský terorismus.

Nový terorismus využívá výhody globálního světa stejně jako státy, mezinárodní organizace a jednotlivci. Předpokladem úspěchu nového terorismu jsou prostupnost hranic mezi státy, moderní technologie, rychlá a anonymní komunikace založená na počítačových sítích a mobilních telefonech, média a celosvětové rozšíření přijímačů do každé domácnosti, celosvětové finanční toky a prostupnost ekonomických systémů atd.

8.3.2 Nový mezinárodní terorismus

Chceme-li odhalit podstatu nového mezinárodního terorismu, nejlépe uděláme, srovnáme-li jej s konvenčním terorismem předchozích období. Nový mezinárodní terorismus se vyznačuje transcendentními cíli a ochotou k sebeobětování, snahou dosáhnout hromadného ničivého účinku a specifickou organizací činnosti a struktur. Nový terorismus využívá sebevražedných útoků, které mu přinášejí obrovské výhody a odstraňují komplikace:

1. odpadá nákladná příprava únikových cest (snížení nákladů a nároků na organizaci činu), navíc většina států odmítá přijmout na své území teroristy

2. odpadá možnost odhalení útočnicka či skupiny, z níž útočník pochází
3. zvyšuje se účinnost a přesnost útoku a
4. zvyšuje se psychologický účinek aktu (a to jak na společnost z níž útočník pochází – mobilizující mučednictví, tak na společnost proti níž útočí – děsivá mystická iracionalita aktu a ochota k sebeobětování).

Cílem nového terorismu je „oslovit“ a zasáhnout široké vrstvy společnosti na všech úrovních a ve všech částech světa. Aby nový terorismus dosáhl tohoto cíle, hledá a využívá symbolické cíle (olympijské hry, mezinárodní konference, Světové obchodní centrum atd.). Oběti nemají velmi často vůbec souvislost s cílem boje (ve Světovém obchodním centru zemřela řada „neameričanů“), pro teroristy je důležité vyvolat pozornost médií a veřejnosti a masový strach obyvatel, kteří budou tlačit na vlády svých států.

Nový terorismus stále méně využívá tradičních zbraní, tj. střelných zbraní či výbušnin, a zaměřuje se na využití zbraní hromadného ničení (biologické a chemické zbraně – příkladem byl útok skupiny Óm šinrikjó v japonském metru, při němž zemřelo 12 lidí a více jak 5 tisíc bylo útokem zasaženo) a civilní prostředky (letadlo jako nástroj útočného činu; letadlo s cestujícími není využito jako nátlakový prostředek ve vyjednávání, ale je použito jako efektivní bomba).

Charakteristickým rysem činů nového terorismu je jeho „účinnost“, co se týká způsobení škod – výsledná škoda mnohonásobně převyšuje náklady vynaložené na útok. Jiří Šedivý uvádí, že útok na Světové obchodní centrum v září 2001 připravovalo po dobu nejméně jednoho roku několik desítek lidí a náklady na tento útok dosáhly minimálně půl milionu amerických dolarů. Jeden rok po útocích hovoří hrubé odhady škod způsobených útokem o jedné miliardě amerických dolarů. Jeden dolar investovaný do přípravy útoku způsobí škodu cca. dva miliony dolarů (Šedivý 2003, 7).

Zatímco konvenční terorismus získával finanční prostředky z ilegálních zdrojů či z příspěvků svých příznivců, nový mezinárodní terorismus získává finanční zdroje na teroristickou činnost z legálních prostředků – teroristé vlastní prosperující firmy a konta v bankách po celém světě. Ani dnes však nezmizela jako zdroj financování teroristických činů podpora státu. Mezi státy, které jsou označovány za sponzo-

ry terorismu, jsou řazeny např. Írán, Sýrie, Libye, Pákistán, Bosna a Hercegovina a Saudská Arábie. Zatímco konvenční terorismus je omezen na určitou zemi či region, nový mezinárodní terorismus má globální dosah – teroristické buňky fungují po celém světě a útočí na nejrůznější cíle (Světové obchodní centrum v New Yorku, američtí vojáci a vojenské základny v arabském světě či v Asii, američtí turisté v Egyptě atd.).

Na rozdíl od konvenčního terorismu nový terorismus nemá jasné a konkrétně formulovanou agendu a v čase dosažitelné dílčí cíle. Společným rysem představitelů nového terorismu je extrémní výklad určité náboženské víry, černobílé vidění světa a přesvědčení o vlastní vyvolenosti. Jako mimořádný můžeme hodnotit i vztah nového terorismu s médii. Zatímco konvenční terorismus se snažil upoutat pozornost médií při resp. po útoku, nový terorismus má své tiskové mluvčí, kteří komunikují přímo s médii nebo zasílá médiím prohlášení vůdců skupin, jako tomu bylo s prohlášeními Usámy bin Ládina, která vysílala katarská televize Al Džazíra.

Nový terorismus využívá stále častěji metody kybervátky nebo kyberterorismu. Výhodou tohoto způsobu vedení boje je, že pachatel sedí od oběti tisíce kilometrů vzdálen a nenasazuje v „boji“ vlastní život – neriskuje a chrání ho obrovská anonymita celosvětové internetové sítě.

Nový terorismus využívá ve své organizační struktuře maximální anonymitu a hierarchii – při řízení využívá moderní technologie západního světa a poznatky moderního řízení. Takové skupiny můžeme popsat jako „terorholding“, kdy existuje vrcholná organizace, která zastřešuje další národní skupiny, mezi nimiž není stanovena hierarchie ani pevné spojení. Veškeré kontakty a finanční přesuny jsou založeny na důvěře. Podle tohoto vzorce je například organizována Al Kajda. Ta má tři funkční roviny; první rovinu tvoří špička organizace, několik zasvěcených lidí, druhou rovinu tvoří lokální reprezentanti, kteří rekrutují v islámských zemích nové členy, třetí rovinu tvoří autonomní deziné skupiny po celém světě.

Na závěr uvedeme rozlišení mezi konvenčním terorismem a novým terorismem, jak jej uvádí Walter Laqueur (autor označuje tento typ terorismu jako terorismus postmoderní)

1. V předchozích desetiletích byl terorismus nástrojem anarchistů, nacionalistů a (pravicových a levicových) extrémistů. Dnes jej

využívají mnohé skupiny a sekty, které se zmíněnými ideologiemi nemají nic společného.

2. V minulosti prováděly teroristické útoky obvykle militantní skupiny. Budoucnost patří jednotlivcům nebo velmi malým skupinám podobně smýšlejících lidí, kteří budou jednat s využitím dostupných civilních technologií. Můžeme očekávat, že ideologie, na níž se v budoucnu bude zakládat činnost jednotlivců či malých skupin, bude mít mnohem větší deviantní sklony než ideologie velkých skupin.
3. Můžeme očekávat, že teroristé budou navzdory technickým obtížím mnohem častěji využívat zbraně hromadného ničení.
4. Budoucí skupinky teroristů budou mnohem častěji využívat médií, neboť současná společnost žije v informačním prostředí a je závislá na přísunu informací. Současně musí teroristé zvyšovat účinnost a dopad vlastních činů, neboť veřejnost se stává stále více imunní vůči podobným incidentům.
5. Cílem budoucích teroristických útoků nebude jednoznačně civilní obyvatelstvo; mohou to být cíle spojené s běžným životem člověka – narušení bankovních systémů, systémů řídicích rozvod elektřiny atd. (Laqueur 2002, 10–12).

8.4 Obrana proti terorismu

Hrozby a rizika vyplývající z nového terorismu nerespektují tradiční hranice a nerespektují ani tradiční pojetí bezpečnosti. Obrana proti terorismu (*counterterrorism*) a jeho aktérům nemůže být založena na tradiční metodě odstrašení nebo použití vojenské síly (Šedivý 2003).

Boj proti novému terorismu musí využívat celou škálu nástrojů, které poskytuje jak existence státu, tak mezinárodního společenství. Mezi nástroje boje s terorismem patří diplomacie, právní systém, mezinárodní spolupráce, podpora rozvoje, zmrazení finančních toků a bankovních kont, vojenská síla a špionáž atd.

Žádný z uvedených nástrojů, pokud je použit izolovaně, není dostatečně účinný. Boj proti terorismu by měl zahrnovat řadu strategií, které by se navzájem doplňovaly:

1. *Prerušení podpory a vykořenění teroristické skupiny ze společnosti*: Existence a úspěšné fungování teroristické skupiny je za-

loženo na podpoře podobně smýšlející společnosti či její části, která sympatizuje s cíli teroristů. Má-li být teroristická skupina zničena, musí ztratit podporu „domácí“ společnosti. Takovým případem jsou teroristické skupiny bojující za samostatnost státu – dosáhne-li národ samostatnosti či dosáhne-li uspokojující míry autonomie, ztrácí teroristická skupina podporu ve společnosti. Další příčinou široké podpory teroristů ve společnosti mohou být špatné sociálně-ekonomické a politické podmínky jako nízká životní úroveň, nedostupná zdravotní péče, nedostupné vzdělání, porušování lidských práv, porušování demokracie atd. Chudoba a politický útlak vedou obecně k radikalizaci odporu. Terorismus můžeme chápat i jako způsob obživy. Vzhledem k tomu že terorismus je poměrně riziková „práce“, lze důvodně předpokládat, že budou-li mít lidé na vybranou, budou raději hledat obživu v jiných oblastech. Nástrojem boje s terorismem tak může být i zvyšování životní úrovně, zlepšování ekonomické a sociální situace či podpora rozvoje demokracie a politické participace v nejrůznějších částech světa.

2. *Oslabování schopností teroristických skupin a snižování jejich potenciálu:* Úspěch teroristů je založen na efektivitě a dopadu jejich činnosti. Oslabení schopností teroristů povede ke slabší efektivitě jejich činnosti a k slabšímu dopadu na cílovou skupinu. Nástrojem pro oslabení teroristů je především fungující tajná služba, omezení zdrojů financování, právní systém a mezinárodní spolupráce. Příkladem takového postupu po teroristických útocích z 11. září 2001 bylo zmražení kont, jejichž majitelé byli podezřelí z toho, že patří do teroristické sítě Al Kajda.
3. *Oslabování podnětů vedoucích k činnosti teroristů:* Řada teroristických útoků je opakovaně podnícena stejným záměrem a stejnou snahou dosáhnout konkrétního cíle. Palestínští radikálové podnikající opakovaně útoky na izraelské obyvatelstvo se snaží dosáhnout vytvoření samostatného palestinského státu na konkrétních územích. Bude-li dosaženo pokroku v mírovém procesu mezi oběma státy a otázka existence palestinského státu vyřešena, bude oslaben podnět k dalším útokům na Izrael.
4. *Bezpečnostní opatření:* Posílení bezpečnostních opatření, jejichž cílem je ztížit realizaci teroristických činů, má působit odstrašující

dojem. Tato opatření mohou, minimálně krátkodobě, působit jako nástroj boje s terorismem. Bezpečnostní opatření by měla obsahovat posilování mezinárodních režimů kontroly šíření zbraní hromadného ničení, posilování kontroly ilegálních finančních zdrojů atd. Tato opatření by měla zahrnovat věrohodné mechanismy k odstrašení států (sankce, preventivní útok), případě dalších aktérů, které podporují teroristické skupiny.

Otázky:

- Můžete popsat terorismus v historické perspektivě 20. století?
- Pokuste se definovat terorismus vlastními slovy. V čem spočívá obtížnost mezinárodního konsenzu o definici terorismu?
- Od 90. let minulého století hovoří mezinárodní vztahy o kvalitativně odlišném terorismu ve srovnání s předcházejícími desetiletími. Jaké jsou předpoklady nového terorismu?
- Pokuste se určit hlavní odlišné znaky mezi konvenčním a novým terorismem.
- Jak by měla vypadat efektivní politika boje s terorismem?

LITERATURA

- LAQUEUR, Walter: Postmodern Terrorism. In: *The War on Terror*. Editors' Choice. Foreign Affairs 2002, s. 1–21 (text původně publikován v Foreign Affairs September/October 1996).
- PILLAR, Paul R.: *Terrorism and U.S. Foreign Policy*. Brookings Institution Press 2001.
- STRMISKA, Maxmilián: *Politický terorismus. Úvod do studia politického terorismu v demokratických systémech*. Masarykova univerzita, katedra politologie 1996.
- ŠEDIVÝ, Jiří: *Nové paradigma terorismu*. In: Mezinárodní politika 1/2003, s. 4–7.